

Міністерство освіти та науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра соціальної роботи

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми **«СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ
У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ»**

Виконала:

студентка 2 курсу, групи Sz1-M22
спеціальності 232 Соціальне забезпечення

Гайн Анна Сергіївна

Керівник:

Сербалюк Ю.В.,

доцент кафедри соціальної роботи

Кам'янець-Подільський – 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРОБЛЕМАТИКА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ.....	6
1.1 Соціальний захист дитини та його проблематика на початку ХХІ ст...6	
1.2 Нормативно-правова база соціального захисту дітей	15
1.3. Інститути соціального захисту дітей в Україні.....	22
РОЗДІЛ 2 ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	35
2.1 Загострення проблеми соціального захисту дітей в умовах воєнного стану	35
2.2 Заходи щодо забезпечення соціального дітей в умовах воєнного стану.....	52
2.3. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб та дітей з їх числа(на прикладі Кам'янської ТГ Чернівецької області).....	69
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	90
ДОДАТКИ.....	101

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблеми соціального захисту дітей у період воєнних дій є надзвичайно актуальними, оскільки вони стосуються безпосередньо долі найбільш незахищеної категорії населення під час конфліктів. Діти, які опиняються у зоні воєнних дій, стикаються з різноманітними проблемами, такими як фізична травма, психологічна травма, втрата батьків та родичів, втрата дому та навчальних закладів, недостатність медичної та соціальної допомоги.

Проблеми соціального захисту дітей вивчались різними науковцями. Сьогодні, справді, дитинство як соціально-культурний феномен та особливий значущий віковий період є предметом полідисциплінарного дослідження, у зв'язку з чим окреслилися історичний, соціогенетичний, етнографічний та психолого-педагогічний аспекти його вивчення (Ф. Арієс, В. Абраменкова, Д. Ельконін, І. Кон, В. Мухіна, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський, Д. Фельдштейн та ін). Серед напрямів наукових досліджень дитинства виокремлюються такі як: загальний психологічний розвиток дитини (Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець та ін.); проблеми періодизації дитячого розвитку (Л. Виготський, Д. Ельконін та ін.). З позиції соціальної психології дитинство розглядають як соціальний феномен в контексті дитячих груп та об'єднань (О. Кононко, В. Кудрявцев та ін.). Науковці Л. Волинець, І. Іванова та ін. вивчали організацію комунікації та проведення дозвілля з дітьми в умовах інтернатного закладу шляхом реконструкції соціально-культурного оточення. Н. Комарова та ін. розглядали соціально-педагогічну роботу з дітьми-сиротами як професійну діяльність, що спрямована на гармонізацію і гуманізацію відносин особистості та соціуму через педагогізацію освітнього середовища дитини.

Питання соціального забезпечення дитинства й материнства в ХХ на початку ХХІ ст. досліджували К. Батигін, Є. Беліцька, А. Гершенсон, А. Козлов, Г. Потшеба, В. Савченко, Г. Симоненко, Є. Федер, С. Фединський, Е. Фролова.

Соціальні інститути шлюбу, сім'ї, дитинства вивчали Т. Алексеєнко, І. Бех, Н.Зобенько, О. Кікінеджи, В. Кравець, Б. Ковбас, В. Костів, Г. Лещук. Зміст і технології соціально-педагогічної роботи з різними категоріями дітей і молоді – Л. Безтелесна, Н. Горішна, М. Докторович, І.Зверева, С. Литвиненко, Л. Петришин, І. Пінчук, В. Синьов, С. Толстоухова, І. Трубавіна, С. Харченко. Історія вітчизняного та зарубіжного досвіду опіки та соціального захисту дітей висвітлювали у своїх працях С. Бадер, Г. Бевз, М. Боришевський, О. Власова, О. Водяна, Л. Волинець, Т. Завгородня, А. Капська, О.Карпенко, Н. Лисенко, Н. Олексюк, Ж. Петрочко, В. Поліщук, Н. Сейко, І. Ченбай, К. Ченкова, М. Чепіль, О. Янкович та ін.).

Організаційні, правові, інформаційні та інші аспекти формування та реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей аналізували в наукових роботах Л. Волинець, Н. Крестовська, О. Навроцький, Н. Опольська, І. Пеша та ін.

Починаючи з 2014 р. актуальною для науковців стала тема соціального захисту дітей із сімей переселенців та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій. Дослідження цих проблем може сприяти розробці та впровадженню ефективних програм соціального захисту дітей під час воєнних конфліктів. Це і зумовило вибір теми нашого дослідження – **Проблема соціального захисту дітей у період воєнного стану.**

Об'єкт дослідження: діти, як соціально вразлива категорія населення.

Предмет: особливості соціального захисту дітей в умовах воєнного стану.

Мета: дослідити проблеми соціального захисту дітей внутрішньо переміщених осіб та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій.

Завдання:

1. Аналіз сучасної системи соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних конфліктів.

2. Вивчення причин, що спричиняють порушення прав дітей та погіршення їх соціального захисту під час воєнних дій.

3. Оцінка наслідків недостатнього соціального захисту дітей у період воєнних конфліктів.

4. Розроблення рекомендацій щодо поліпшення системи соціального захисту дітей у воєнний період.

База дослідження: Кам'янська ТГ Чернівецької області Чернівецького району

Методи дослідження. Для дослідження ми використали різні методи, зокрема: аналіз, узагальнення, спостереження, експертне опитування, дослідження наукової літератури та звітів міжнародних організацій.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані результати дослідження можуть бути використані для розробки та вдосконалення програм та проектів соціального захисту дітей у період воєнних дій. Вони можуть стати основою для розробки законодавчих актів та політичних рішень, спрямованих на покращення умов життя та захист прав дітей в умовах воєнного конфлікту. Результати дослідження можуть бути корисні для організацій, які надають соціальну допомогу дітям у період воєнних дій, для покращення їхньої роботи та розробки нових методик та підходів до роботи з дітьми. Крім того, отримані результати можуть бути корисними для наукових досліджень у цій галузі та для подальшого розвитку наукових теорій та концепцій у сфері соціального захисту дітей у період воєнних дій.

Публікації:

За результатами дослідження здійснено 2 публікації у випусках 37 та 38 Збірника наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (серії соціально-педагогічна).

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та джерел, додатків.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРОБЛЕМАТИКА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

1.1. Соціальний захист дитини та його проблематика на початку XXI ст.

В Україні поняття «соціальний захист» почали широко вживати лише на етапі переходу до ринку і як його атрибут, хоча в тій чи іншій формі соціальний захист завжди був притаманний українському суспільству. Формуванню сучасних систем соціального захисту у світі сприяло усвідомлення необхідності створення соціальних амортизаторів ринкових ризиків. Соціальні ризики, притаманні ринковим відносинам:

- безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування;

- незахищена старість – перебування у вразливому становищі з обмеженим доступ до ресурсів, послуг та можливостей, необхідних для задоволення навіть базових потреб осіб що отримує пенсію;

- малозабезпеченість – сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї.

Багато людей ще й нині не сприймають термін «соціальний захист» щодо населення загалом, вважаючи, що він стосується лише найнужденніших, або, як часто нині висловлюються, незахищених верств населення. Дедалі частіше соціальний захист передбачає комплекс заходів, спрямованих на створення безпечного соціального середовища людини.

Зокрема, у ст. 46 Конституції України проголошується, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі

повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом . Це право поширюється також і на дітей.

Визначення поняття «дитина» так само як і поняття «дорослий вік» змінюється в залежності від культурних особливостей кожної країни. Конвенція з прав дитини визначає дитину як людську істоту, що не досягла віку вісімнадцяти років. Але пріоритет у цій сфері залишається за національними законодавствами. У Сімейному кодексі України вказано, що «правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття», і відповідно «неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років», «малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років». За традицією вважають, людина лишається дитиною до 13-16 років, але залежно від контексту використовують також й інші терміни, наприклад «неповнолітня особа», «фізична особа, що не досягла чотирнадцяти років».

Згідно з міжнародним та українським законодавством дитина від народження має невід’ємні права, які йому гарантує держава: право на життя, право на свободу і особисту недоторканість, право на повагу до особистого і сімейного життя тощо.[7]

До усвідомлення того, що дитина також має права, як і дорослі, людство прийшло в кінці XIX – початку XX століття. Першочергово розглядалися питання не забезпечення прав дітей у цілому, а тільки попереджувальних заходів, які необхідно було здійснити для недопущення рабства, експлуатації дитячої праці, припинення торгівлі жінками і дітьми тощо. Прийнята у 1989 році Конвенція ООН про права дитини, яка є першою у світовій історії глобальною угодою щодо прав дітей, міжнародним юридичним механізмом, що забезпечує правовий захист найуразливішої частини світової спільноти – дітей, була ратифікована 191 країною, до числа яких у 1991 році приєдналася й Україна. Конвенцією про права дитини було визначено нову концепцію: забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей є обов’язком для держави та

суспільства. Беззаперечно, створення законодавства, що забезпечує захист прав дитини, засвідчує усвідомлення соціальних вимог підвищеної уваги до дитинства, взагалі, і до кожної дитини, зокрема. Окрім того, досить гостро стоїть питання про положення дітей, під яким розуміють «сукупність умов, які склалися в суспільстві для виживання і розвитку дітей». Це насамперед охорона життя та зміцнення здоров'я дітей, забезпечення відповідного рівня матеріального добробуту, зміст освіти та засоби педагогічного впливу, соціалізуючі можливості сім'ї, суспільна та державна турбота про дітей і законодавчі норми, що захищають і відстоюють права й інтереси дитинства. Утім, реальне становище дітей дає змогу фіксувати значні обмеження, недостатнє забезпечення тих чи тих як матеріальних, так і духовних ресурсів, які є необхідними для повноцінної життєдіяльності сучасних дітей. «Соціальні сироти», «діти групи ризику», «безпритульні», «бездоглядні», «педагогічно запущені», «діти з обмеженими функціональними можливостями», «жертви насилля», «діти-сироти», «діти з девіантною поведінкою» – це далеко не повний перелік дітей, що опинилися у складній життєвій ситуації, яку вони не спроможні подолати самотійно. Практика показує, що турбота про молоде покоління далеко не завжди визначається рівнем економічного розвитку суспільства, частіше значущим є те, наскільки держава та соціум свідомо ставляться до дитинства як до невід'ємної частини єдиного способу життя, культури кожного народу. У контексті сказаного, ще десять років потому таке явище, як дитяча безпритульність було поодиноким. Нове тисячоліття наша держава зустріла занадто низьким віковим рівнем «дітей вулиці», «дітей бомжів» [66].

Слід зазначити, що найбільш новим і універсальним документом міжнародного права у сфері захисту прав дитини є Конвенція ООН про права дитини. Вона була прийнята та відкрита для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 року. Для України вона набула чинності з 27 вересня 1991 року [28].

До набуття Конвенцією чинності в Україні питання додержання прав дитини не виокремлювалися до окремої групи проблем суспільства і розглядалися в цілому в контексті виконання Загальної декларації прав людини, прийнятої резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року № 217 А (III). З моменту приєднання України до Конвенції ООН Про права дитини перед українською державою постало завдання забезпечити виконання вимог означеної конвенції на території країни, а це, у свою чергу, вимагало від керівництва держави приведення національного законодавства відповідно до вимог конвенції, створення в Україні державних інститутів, які будуть опікуватися правами дітей, розроблення чіткого механізму діяльності таких інститутів, проведення послідовної державної політики у сфері захисту прав дітей.

Першим вагомим кроком до виконання цих завдань стало прийняття Верховною Радою України Закону України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» (пізніше слово «неповнолітніх» у назві Закону було замінено на слово «дітей») [59]. Означений закон визначав перелік державних органів та установ, які опікуються правами дітей, їх повноваження і функції. За період з моменту його прийняття і до цього часу до означеного Закону було внесено чимало змін та доповнень. За станом на цей час відповідно до положень цього закону до кола органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей належать:

– спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді, уповноважений орган влади Автономної Республіки Крим у справах сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;

– кримінальна міліція у справах дітей органів внутрішніх справ;

– приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ;

- школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;
- центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;
- спеціальні виховні установи Державного департаменту України з питань виконання покарань;
- притулки для дітей;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка)» [59].

Як видно з наведеного переліку, органи, служби і спеціальні установи для дітей не підпорядковані якомусь одному з міністерств чи відомств. Вони належать різним міністерствам і відомствам (системи освіти, охорони здоров'я, внутрішніх справ, виконання покарань тощо), не мають у масштабах держави централізованого керівництва, підпорядковуються органам, які їх створили, діють відповідно до їх вказівок і відомчих нормативних документів. Це на нашу думку є логічним, але невідворотно породжує одну з болючих проблем сучасної державної системи захисту прав дітей, яка склалася в Україні – проблему узгодження нормативної бази міністерств і відомств і координації дій підпорядкованих ним установ та органів на місцях. Мережа відповідних державних установ, вказаних у наведеному вище переліку, в тій чи іншій мірі була сформована до кінця 90-х років і діє в усіх територіально-адміністративних одиницях України. При цьому слід враховувати, що конкретний перелік таких установ на території району, міста чи області визначають уповноважені на це територіальні органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, або відповідний центральний орган виконавчої влади, якщо така установа знаходиться у його безпосередньому підпорядкуванні.

Слід зазначити, що в цілому система державних органів та установ, які опікуються правами дитини в Україні не є стабільною і перебуває у постійному русі. Вона змінюється, переформовується, залежно від вимог часу та бачення

означених питань керівництвом держави. Так, за часи незалежності в Україні відповідальність за стан захисту прав дітей декілька разів перекладалася з одного центрального органу державного управління на інший. Спочатку, відповідно до Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» Указом Президента України від 02.12.1995 року № 1115/95 був створений Комітет у справах неповнолітніх Кабінету Міністрів України [95]. Важливість такого кроку важко переоцінити. Адже вперше в історії незалежної України головою держави був створений окремий центральний орган державного управління, спеціалізований на питаннях захисту прав дітей. Однак Комітет у справах неповнолітніх не проіснував і року. Вже у липні 1996 року Указом Президента України від 26.07.1996 р. № 596/96 «Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України» він був ліквідований, а його функції передані новоствореному Міністерству України у справах сім'ї та молоді [76].

Це було першим кроком у низці подальших змін, внаслідок яких система органів і служб у справах дітей переходила від одного центрального органу виконавчої влади до іншого. Часта зміна комітетів та міністерств, які керували у державі сферою дитинства, примусила авторів законів при подальшому їх редагуванні ухилитися від конкретного визначення центрального органу виконавчої влади, на який покладається відповідальність за додержання в Україні прав дитини і внести до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» в черговій його редакції поняття «спеціально уповноваженого центрального органу у справах сім'ї, дітей та молоді» без зазначення його конкретної назви. Значним кроком вперед в історії формування системи державних органів, відповідальних за забезпечення в Україні прав дитини стало створення Постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2006 року № 367 у складі Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту Державного департаменту України з питань усиновлення та захисту прав дитини як урядового органу державного

управління. Департамент мав права юридичної особи і, окрім питань захисту прав дитини, вів питання опіки, піклування та усиновлення дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [50].

Останнім часом у сфері формування у державі системи органів, відповідальних за додержання прав дитини відбулися нові зміни. Останнє велике переміщення в системі державних органів, які опікуються правами дітей відбулося в ході адміністративної реформи, після прийняття Указу Президента України від 09.12.2010 № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» Як наслідок – Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту було реорганізовано, Державний департамент України з питань усиновлення і захисту прав дитини ліквідовано, функції Департаменту передано Міністерству соціальної політики України [50].

Указом Президента України від 11.08.2011 № 811/2011 «Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини» введено посаду Уповноваженого з прав дитини при Президенті України [75].

За більш ніж 20 років існування незалежної української держави на шляху формування цієї системи та напрацювання механізмів її діяльності в інтересах дітей були періоди швидкого прогресу і часи відступу назад, періоди досягнення певних висот і періоди втрати досягнутих позицій у цій сфері. Аналіз цих здобутків і втрат, періодизація розвитку державного механізму захисту прав дитини в Україні може стати предметом окремого наукового дослідження.

За останні 20 років в Україні досягнуто чималого прогресу у сфері захисту прав дитини. За ці часи система державних органів, відповідальних за забезпечення прав дітей, була побудована, вона зміцніла і набула досвіду. Подолані і втратили актуальність деякі негативні суспільні явища, які мали місце в 90-і роки. Наприклад, за станом на цей час в Україні в цілому подолано таке тяжке і ганебне для держави соціальне явище, як дитяча безпритульність. На обліку служб у справах дітей все ще перебуває певна кількість осіб, які

систематично залишають місця постійного проживання та навчання, але їх кількість з року в рік зменшується і за кількісними показниками вже являє собою скоріше певну індивідуальну проблему окремих дітей, ніж масштабне негативне соціальне явище, яким була безпритульність у 90-ті роки.

Разом з тим, лишаються актуальними ще чимало питань захисту прав дітей, над якими доведеться працювати у наступні роки. Про це йдеться, зокрема, у Спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Ніни Карпачової «Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні», підготовленій до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини. Так, на думку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за станом на момент публікації доповіді до кола найбільш актуальних питань захисту прав дитини в Україні належали такі питання:

– захист громадянських та особистих прав дітей: право дитини на життя, роль сім'ї, суспільства і держави в недопущенні бездоглядності, безпритульності та насильства щодо дітей, боротьба з торгівлею та сексуальною експлуатацією дітей, проблеми дітей, які перебувають у конфлікті з законом, права дітей на участь у суспільному житті;

– економічні, соціальні та культурні права дітей: забезпечення права дітей на достатній життєвий рівень, право на охорону здоров'я, право на освіту та доступ до культурної спадщини, боротьба з використанням дитячої праці та захист трудових прав неповнолітніх;

– дотримання прав уразливих груп дітей: захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, права дітей з особливими потребами, захист прав дітей українських трудових мігрантів, дотримання прав дітей-біженців та шукачів притулку» [23, с. 228.].

До проблем захисту прав дитини додаються й проблеми функціонування самої системи органів та установ, відповідальних за забезпечення цих прав. До кола таких проблем, на нашу думку, належать:

– неузгодженість між собою деяких положень державної нормативної

бази, зокрема документів, що регламентують діяльність міністерств, відомств, та їх підрозділів на місцях, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, які займаються захистом прав дитини;

– наявність певних протиріч в інтересах установ, які здійснюють безпосередню діяльність щодо захисту прав та інтересів дитини на місцях, але належать до різних відомств;

– зацікавлена превентивна діяльність виробників товарів та послуг, спрямована на здійснення впливу на свідомість дитини з метою експлуатації дитини в ролі споживача відповідних товарів та послуг;

– відсутність в Україні науково обґрунтованої системи оцінки діяльності деяких державних органів, які здійснюють захист прав дитини (зокрема – служб у справах дітей);

– відсутність дієвих механізмів впливу на дорослих осіб, які не виконують своїх батьківських обов'язків і не забезпечують належного утримання і виховання своїх дітей.

Наявні й серйозні проблеми у діяльності системи органів, відповідальних за забезпечення прав дітей. Має місце певний конфлікт інтересів між окремими установами та відомствами, які діють у сфері захисту прав дитини, неузгодженість нормативної бази міністерств і відомств. Проблема розвитку державних механізмів захисту прав дитини в Україні потребує більш глибокого і всебічного аналізу, а діяльність окремих державних органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей – всебічної наукової підтримки, науково обґрунтованої системи оцінки їх діяльності та потужного методичного забезпечення.

Отже, соціально-правовий захист дітей представляє систему заходів та гарантій, що спрямовані на виявлення, попередження та нейтралізацію впливів негативних чинників на життєдіяльність дитини; це комплекс взаємодії державних закладів та недержавних організацій щодо законодавчого і соціального закріплення прав дітей, в основу яких покладено пріоритет дитини,

гарантування їй особистих та соціальних прав, охорону законних прав і свобод, дотримання гідних умов їхнього життя.

1.2 Нормативно-правова база соціального захисту дітей

За часи незалежності в Україні сформовано державну нормативну базу та систему органів, які забезпечують виконання вимог міжнародного законодавства щодо захисту прав дитини, досягнуто позитивних результатів у сфері подолання деяких негативних соціальних явищ у дитячому середовищі.

Захист прав дітей, забезпечення їх повноцінного розвитку – проблема міжнародного значення, яка потребує постійної уваги, турботи і вирішення як світовою спільнотою, так і кожною державою зокрема. Увага, що приділяється правам дитини, пов'язана з особливим статусом цієї категорії людей як найбільш вразливої, беззахисної і не здатної самостійно відстоювати і реалізовувати свої права. Для забезпечення дітям можливості повноцінно почувати себе у суспільстві, реалізовувати свої права та захищати інтереси розроблено і прийнято ряд нормативно-правових документів як на міжнародному, так і на національному рівні.

Першою спробою винести проблему прав дитини на міжнародний рівень була Женевська декларація, ухвалена Лігою Націй у 1924 році. Декларація складалась з 5 пунктів, де були сформульовані основні обов'язки дорослих щодо дітей. Це був перший міжнародний правозахисний інструмент, спрямований безпосередньо на дітей, що став наріжним каменем усього майбутнього міжнародного розвитку правових ініціатив стосовно прав дитини [18]. Однак, попри сформульовані у Декларації загальнодемократичні принципи ставлення до дітей, документ не містив ні конкретних заходів для забезпечення прав дітей, ні зобов'язань держав.

20 листопада 1959 року, через 11 років після проголошення Загальної декларації прав людини, Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію прав дитини – документ, що регулює становище дитини в сучасному суспільстві. Головна ідея цього акту – “Добро – дітям”. Декларація складається з 10 принципів, якими проголошується, що дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри, законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надані умови та можливості, що дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно.

Конвенція ООН про права дитини 1989 року, яка набула чинності для України 1991 року стала основним (базовим) міжнародно-правовим документом, який безпосередньо спрямований на захист прав дітей, надання дітям усього найкращого, забезпечення дитинства, яке гарантує розвиток повноцінних громадян [26].

Як зазначає О. Антонова, саме з цієї Конвенції розпочалося формування системи міжнародних стандартів щодо захисту прав дітей [1, с. 106]. Ця Конвенція закріпила в міжнародному правовому просторі такі гарантії прав дитини:

- на життя, виживання та розвиток (ст. 6);
- на ім'я та набуття громадянства (ст. 7);
- на збереження індивідуальності та возз'єднання зі своєю сім'єю (ст. 8);
- на свободу висловлювати свої погляди (ст. 12);
- на свободу думки, совісті, релігії (ст. 14);
- на свободу асоціацій та мирних зібрань (ст. 15);
- на невтручання в особисте, сімейне життя, недоторканість житла та таємницю кореспонденції, незаконного посягання на її честь та репутацію (ст. 16);
- на захист прав та інтересів дитини при усиновленні (ст. 21);
- на захист та гуманітарну допомогу дітям зі статусом біженця (ст. 22);

- на необхідний для фізичного, розумового, морального і соціального розвитку дитини рівень життя (ст. 27);
- на освіту (ст. 29—30);
- на захист від економічної експлуатації (ст. 32);
- на неучасть у військових діях (ст. 38);
- на фізичне та психологічне відновлення і соціальну реінтеграцію жертв зловживань та експлуатації (ст. 39);
- на розвиток у дитини почуття гідності і значущості, зміцнення поваги до прав людини й основних свобод інших [30].

Звичайно, міжнародно-правове закріплення прав дитини не обмежується лише цими документами. Так, з метою підтримки у найвищих інтересах дітей їхніх прав, надання дітям процесуальних прав та сприяння здійсненню ними цих прав шляхом забезпечення становища, при якому діти особисто або через інших осіб чи органи поінформовані та допущені до участі в розгляді судовим органом справ, що їх стосуються, 25 січня 1996 року було прийнято Європейську конвенцію про здійснення прав дітей (ратифікована Україною у 2006 році). Ця Конвенція застосовується до дітей, які не досягли 18-річного віку. Серед основних процесуальних прав, які надаються дитині, слід згадати право отримувати всю відповідну інформацію, право отримувати консультацію та висловлювати свої думки, право бути поінформованою про можливі наслідки реалізації цих думок та про можливі наслідки будь якого рішення, право клопотати самостійно або через інших осіб чи органи про призначення окремого представника, а у відповідних випадках – адвоката.

Україна, яка одним із своїх завдань проголосила якнайширше забезпечення прав дитини, здійснює реальні кроки та проводить політику імплементації міжнародних стандартів і вдосконалення національного законодавства в галузі захисту прав дітей. Конституцією України розширено механізм реалізації прав дітей на освіту. Згідно зі ст. 53 повна загальна середня освіта обов'язкова, держава гарантує її доступність і безоплатність. До того ж

конституційно визначені органи, які здійснюють організаційну діяльність із забезпечення прав і свобод дітей згідно зі ст.9 Конституції України набули чинності і стали складовою національного законодавства такі міжнародні документи у галузі прав дитини, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України:

– Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (ратифіковано 3 квітня 2003 р.);

– Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (ратифіковано 23 червня 2004 р. із заявою);

– Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав з питань повернення неповнолітніх у держави їх постійного проживання (ратифіковано 12 січня 2005 р.);

– Конвенція про кіберзлочинність (ратифіковано 7 вересня 2005 р. із застереженнями і заявами);

– Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (ратифіковано 11 січня 2006 р.);

– Конвенція про стягнення аліментів за кордоном (приєднання 20 липня 2006 р. із заявою);

– Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського і ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи (ратифіковано 21 липня 2006 р. із застереженнями);

– Європейська конвенція про здійснення прав дітей (ратифіковано 3 серпня 2006 р. із заявою);

– Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання в рамках Гаазької конференції з міжнародного приватного права (приєднання 14 вересня 2006 р. із заявою та застереженням);

– Європейська соціальна хартія (переглянута) (ратифіковано 14 вересня 2006 р. із заявами);

– Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей у рамках Гаазької конференції з міжнародного приватного права (приєднання 14 вересня 2006 р. із заявами та застереженням); Юридичні і політичні науки

– Європейська конвенція про контакт з дітьми (ратифіковано 20 вересня 2006 р. із заявою);

– Європейська конвенція про громадянство (ратифіковано 20 вересня 2006 р. із застереженням та заявою);

– Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (ратифіковано 6 березня 2008 р. із заявами та застереженням);

– Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (ратифіковано 14 січня 2009 р.);

– Конвенція про заходи щодо протидії торгівлі людьми (ратифіковано 29 листопада 2010 р.) [70].

На підставі положень Конституції України, Конвенції ООН про права дитини та інших міжнародних документів 26 квітня 2001 року прийнято Закон України «Про охорону дитинства», а також ряд інших законів, спрямованих на забезпечення захисту прав та інтересів дітей. З 2004 року в Україні набрали чинності нові Цивільний кодекс України та Сімейний кодекс України – базові законодавчі акти незалежної України, зокрема і у сфері правовідносин щодо дітей:

1. Сімейний кодекс України
2. Цивільний кодекс України
3. Цивільний процесуальний кодекс України
4. Кримінальний кодекс України
5. Житловий кодекс Української РСР

У нових кодексах ураховано низку важливих зауважень та рекомендацій Комітету ООН з прав дитини. Зокрема, Сімейний кодекс України максимально розширює предмет свого регулювання, деталізує правове регулювання сімейних відносин у найрізноманітніших сферах, врегульовує не тільки сімейні, а й особисті і майнові відносини між подружжям, батьками і дітьми, усиновителями і усиновленими, матір'ю і батьком дитини та іншими членами сім'ї. Нове сімейне законодавство дозволяє суду враховувати при вирішенні сімейних спорів місцеві звичаї, а також звичаї національних меншин, якщо це не суперечить законодавству і моральним засадам суспільства. Положення цього кодексу чітко визначають, що регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини. У 2005 році прийняті Закони України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей». Також відповідно до міжнародних стандартів внесені зміни до ряду законів, що сприяють посиленню соціальної захищеності сімей з дітьми [72].

Також серед нормативно-правової бази, що має відношення до захисту дітей в Україні доцільно виокремити:

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»
2. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування»
3. Закон України «Про запобігання корупції»
4. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»
5. Закон України «Про охорону дитинства»
6. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»

7. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»

8. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»

9. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»

Серед постанов Кабінету міністрів України:

1. Постанова Кабінету міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 905 «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей»

2. Постанова Кабінету міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»

3. Постанова Кабінету міністрів України від 26 квітня 2002 р. N 565 «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю»

4. Постанова Кабінету міністрів України від 26 квітня 2002 р. N 564 «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу»

Ця база законодавчих актів та міжнародних угод створює правовий фундамент для забезпечення повноцінного соціального захисту дітей і гарантує їхнє право на гідне життя, розвиток та захист від будь-яких форм насильства та експлуатації.

Отже, можемо зазначити, що в Україні основні підходи до осмислення й реалізації прав дітей, визначених міжнародним та вітчизняним законодавством, протягом останнього часу істотно змінилися. Це пов'язано з посиленням уваги з боку держави до інтересів дітей, удосконаленням механізму контролю за дотриманням чинного законодавства у сфері охорони дитинства, розвитком інституцій соціально-правового захисту дітей та багатьма іншими факторами.

1.3 Інститути соціального захисту дітей в Україні

На підставі аналізу наукових досліджень, дитинство можна розглядати як особливий стан розвитку людини у суспільстві; як узагальнений суб'єкт, що взаємодіє з дорослими людьми на рівні суб'єкт-суб'єктних відносин; як соціальне явище, суть якого визначено специфікою тієї системи суспільства, в яку дитина інтегрована, соціокультурним контекстом цього суспільства (способами виробництва, статевою та віковою стратифікацією, системою міжособистісних стосунків, ціннісними орієнтаціями, особливостями засобів та механізмів соціалізації). Дитинство у змістовому визначенні є процесом набуття психічних новоутворень, постійного фізичного зростання, освоєння соціального простору, рефлексії всіх взаємин у цьому просторі, визначення в ньому себе, власної самоорганізації, що відбуваються під час контактів дитини з дорослими людьми, іншими дітьми та постійно розширюються.

На сьогодні в Україні є актуальною проблема створення належного соціально-правового забезпечення державної сімейної політики, яка могла б гарантувати кожній дитині вільний, нормативно-забезпечений розвиток особистості, адекватність процесу соціалізації, захист прав та законних інтересів, незалежно від місця народження дитини, національності, соціального статусу біологічних батьків, місця її фізичного перебування (у рідній сім'ї, прийомній сім'ї, або інтернаті). На нашу думку, будь-який закон, в якому виокремлено одну із категорій дітей, як «пільгову», є дискримінаційним по відношенню до інших дітей.

Пріоритетним напрямом соціально-правового захисту дітей має стати створення умов для появи нових соціальних інститутів, що змогли б задовольнити реалізувати інтереси дітей. В Україні існують різні інститути соціального захисту дітей, які забезпечують їхні права та надають підтримку у важких життєвих ситуаціях. До них належать:

1. Служба у справах дітей та молоді – це державний орган, який

відповідає за реалізацію державної політики у сфері захисту прав дітей, соціального супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також участі дітей у вирішенні питань, що стосуються їхнього життя.

2. Дитячий будинок – це установа соціального захисту, де перебувають діти, які опинилися у складних життєвих обставинах, таких як сирітство, батьківське побиття, зловживання батьківськими правами тощо.

3. Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – це установа, яка надає соціальну допомогу та підтримку сім'ям, дітям та молоді в складних життєвих ситуаціях.

4. Центр реабілітації дітей – це установа, яка забезпечує медичну, психологічну та соціальну реабілітацію дітей з обмеженими можливостями.

Ці інститути спрямовані на забезпечення повноцінного соціального захисту дітей та надання їм необхідної підтримки для здорового фізичного та психологічного розвитку.

До соціально-педагогічних умов забезпечення соціально-правового захисту дітей можна віднести:

- сформованість соціально-правових знань у педагогів, які працюють з дітьми та передача цих знань дітям та їхнім батькам;
- інтеграція підходів у соціально-виховній роботі на принципах суб'єкт-суб'єктних взаємин;
- партнерська взаємодія різних інституцій, залучення дітей та підлітків до соціально-значущих правових дій тощо.

Забезпечуючи соціально-правовий захист дітей, необхідно мати на увазі кардинальні умови, що впливають на ціле покоління людей. Зокрема, ментальність українського народу щодо захисту прав дітей, на формування якої мали вплив складні історичні умови [20].

Виходячи з вищезазначеного, основними завданнями соціально-правового захисту дитинства є:

- 1) психолого-педагогічна та юридична допомога;
- 2) консультування неповнолітніх дітей та їхніх батьків;
- 3) контроль за роботою дитячих установ різного типу;
- 4) соціально-медична допомога дітям;
- 5) інформаційно-правова допомога неповнолітнім з питань одержання професії, працевлаштування;
- б) реалізація культурних і дозвіллевих потреб дітей та молоді тощо [34].

Різні соціальні заходи, що проводяться в школі, позашкільних закладах, громаді складають систему соціально-правового захисту дітей. Формування соціально-правової захищеності дітей, задоволення потреб, інтересів, творчого потенціалу, їхня впевненість в успішне майбутнє під час професійного самовизначення є основним результатом цієї діяльності. Соціально-правовий захист дітей здійснюється за такими принципами:

- рівність всіх дітей незалежно від походження, раси, стану здоров'я;
- повага права дитини на свободу думки, об'єднань і мирних зборів;
- пріоритет дитячих інтересів над іншими;
- інтеграція зусиль усіх соціальних інститутів, що покликані захищати права дітей та здійснення колективного аналізу, моделювання щодо здійснення соціально-правового захисту дітей;
- гуманність у ставленні до дитини, що передбачає визнання людини:
 - а) найвищою соціальною цінністю;
 - б) пріоритетною метою суспільного розвитку;
 - в) вищим критерієм оцінки всіх галузей суспільного життя: науки, мистецтва, економіки тощо;
- системність, що характеризується як:
 - а) системна оцінка потреб особистості дитини з метою захисту її прав; б) орієнтація на міждисциплінарність у дослідженнях проблем захисту прав дітей;
 - в) системний підхід, тобто координація всіх структурних компонентів

щодо забезпечення захисту прав дітей.

Здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед дітей покладається в межах визначеної компетенції на:

- кримінальну поліцію у справах дітей та приймальники-розподільники органів внутрішніх справ; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;

- центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;

- спеціальні виховні установи Державного департаменту України з питань виконання покарань; притулки для дітей;

- центри соціально-психологічної реабілітації дітей тощо.

Інститут Уповноваженого Президента України з прав дитини було запроваджено на підставі Указу Президента України «Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини» від 11 серпня 2011 р. № 811/2011 [45]. Заснування цієї посади обумовлено змістом статті 102 Конституції України [32, ст. 102], згідно з якою Президент України є гарантом не лише державного суверенітету, територіальної цілісності України і додержання Конституції України, але й гарантом прав і свобод людини і громадянина. Від так посада Уповноваженого Президента України з прав дитини запроваджена з метою забезпечення належних умов для реалізації громадянських, економічних, соціальних та культурних прав дітей в Україні, а також враховуючи необхідність особливого піклування про дитину, та на виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері прав дитини [70]. Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини затверджено Указом Президента України від 11 серпня 2011 р. № 811 [57]. Наразі посаду Уповноваженого Президента України з прав дитини обіймає Д. Герасимчук [61].

Уповноважений Президента України з прав дитини (далі – Уповноважений) забезпечує здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо забезпечення додержання конституційних прав дитини,

виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері. Основними завданнями Уповноваженого є:

1) постійний моніторинг додержання в Україні конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та внесення в установленому порядку Президентіві України пропозицій щодо припинення і запобігання повторенню порушень прав і законних інтересів дитини;

2) внесення Президентіві України пропозицій щодо підготовки проектів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини;

3) здійснення заходів, спрямованих на захист і відновлення порушених прав та законних інтересів дитини, інформування громадськості про такі заходи та їх результати;

4) підготовка заходів за участю Президента України, у тому числі міжнародного характеру, з питань, що стосуються дітей;

5) здійснення заходів щодо налагодження взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань захисту прав та законних інтересів дитини.

Уповноважений відповідно до покладених на нього завдань має право:

1) аналізувати та узагальнювати практику застосування законодавства з питань забезпечення та захисту прав і законних інтересів дитини, брати у встановленому порядку участь в опрацюванні проектів законів, актів Президента України з цих питань;

2) аналізувати становище дітей в Україні, дотримання їх конституційних прав, вносити центральним та місцевим органам виконавчої влади, іншим державним органам, органам місцевого самоврядування пропозиції щодо формування та реалізації державної політики у сфері захисту прав і законних інтересів дитини;

3) відвідувати в установленому порядку спеціальні установи для дітей, заклади соціального захисту дітей та інші заклади, в яких перебувають діти, у тому числі місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи

виконання покарань, психіатричні заклади, спеціальні навчально-виховні установи, опитувати осіб, які там перебувають, та отримувати інформацію про умови їх тримання;

4) звертатися до державних органів щодо сприяння вирішенню питань, віднесених до компетенції Уповноваженого;

5) запитувати та одержувати в установленому порядку від структурних підрозділів Адміністрації Президента України, консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, утворених Президентом України, центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій необхідні інформацію, документи і матеріали, у тому числі з обмеженим доступом, з питань, що належать до компетенції Уповноваженого;

6) залучати в разі потреби в установленому порядку до опрацювання окремих питань представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також експертів, учених та фахівців, у тому числі на договірній основі;

7) брати в установленому порядку участь у засіданнях державних органів з питань, що належать до компетенції Уповноваженого;

8) звертатися до державних органів, у тому числі правоохоронних, з питань відновлення порушених прав та законних інтересів дитини, щодо виявлених фактів порушень прав та законних інтересів дитини, а також щодо притягнення в установленому порядку до відповідальності посадових осіб, винних у таких порушеннях;

9) вивчати в установленому порядку стан роботи із соціально-правового захисту дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах для дітей і закладах соціального захисту дітей, стан виховної роботи з дітьми у навчальних закладах;

10) сприяти впровадженню громадського контролю за додержанням прав та законних інтересів дітей в дитячих закладах, закладах соціального захисту

дітей;

11) взаємодіяти з організаціями, у тому числі міжнародними, з питань захисту прав та законних інтересів дитини;

12) надавати громадянам, зокрема дітям, консультації про права дитини, способи їх реалізації та захисту;

13) звертатися до місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з пропозиціями щодо поліпшення умов проживання, виховання та захисту дітей, оптимізації мережі закладів для дітей; можливих дій в інтересах дитини;

14) брати в установленому порядку участь у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, утворених Президентом України;

5) сприяти реалізації громадських програм і проектів соціального спрямування з метою забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів дітей.

Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР у статті 1 передбачає наявність в Україні центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, та реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей [59, ст. 1]. Згідно з Положенням про Міністерство соціальної політики України, яке затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423, саме Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики) є головним центральним органом виконавчої влади України, який забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, запобігання насильству в сім'ї, протидії торгівлі людьми [48, п. 1, 3]. Згідно з пунктом 4 зазначеного Положення [57, п. 4] Мінсоцполітики відповідно до покладених на нього завдань:

1) розробляє та вносить в установленому порядку пропозиції щодо

надання державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, дітям з інвалідністю, тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких не мають можливості їх утримувати або місце проживання чи перебування батьків яких невідоме;

2) організовує роботу з призначення та виплати передбаченої законодавством державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, дітям з інвалідністю, тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких не мають можливості їх утримувати або місце проживання батьків яких невідоме;

3) здійснює організаційно-методичне керівництво структурними підрозділами місцевих держадміністрацій з питань соціального захисту населення щодо організації роботи з надання соціальних послуг безпритульним дітям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування;

4) проводить моніторинг стану дотримання вимог законодавства щодо соціального захисту дітей;

5) визначає правові, економічні та організаційні механізми, що стимулюють ефективну діяльність закладів соціального обслуговування, реабілітаційних установ, санаторіїв для дітей з інвалідністю;

6) організовує в межах повноважень, передбачених законом, безоплатне харчування дітей на радіоактивно забруднених територіях та виплату компенсації сім'ям з дітьми, потерпілим внаслідок Чорнобильської катастрофи;

7) організовує та координує роботу із забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

8) здійснює координацію роботи із соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей та їх соціально-психологічної реабілітації;

9) організовує і проводить роботу із соціальної підтримки та надання соціальних послуг багатодітним сім'ям, сім'ям опікунів, піклувальників, прийомним сім'ям та дитячим будинкам сімейного типу, особам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

10) здійснює управління у сфері соціальної роботи із сім'ями, дітьми;

11) забезпечує функціонування єдиної інформаційно-аналітичної системи соціального захисту та соціального обслуговування населення, а також на її базі єдиної інформаційно-аналітичної системи обліку та управління коштами соціальної сфери і пенсійного забезпечення з використанням електронної соціальної картки, ведення Централізованого банку даних з проблем інвалідності та банку даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, про сім'ї потенційних усиновителів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів;

12) веде централізований облік дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які можуть бути усиновлені, а також облік іноземців та громадян України, які проживають за межами України, – кандидатів в усиновлювачі та дітей, усиновлених ними;

13) надає в установленому порядку громадянам України, іноземцям та громадянам України, які проживають за межами України, – кандидатам в усиновлювачі інформацію про дітей, які можуть бути усиновлені, а також направлення для знайомства з дитиною за місцем її проживання;

14) видає іноземцям та громадянам України, які проживають за межами України, – кандидатам в усиновлювачі згоду на усиновлення дитини для подання до суду;

15) проводить роботу із соціально-правового захисту дітей, запобігання бездоглядності та правопорушенням серед них, соціально-психологічної реабілітації найбільш уразливих категорій дітей, контролює та координує діяльність служб у справах дітей; проводить координаційно-аналітичну роботу щодо діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центрів соціально-психологічної допомоги, соціальних гуртожитків для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, соціальних центрів матері та дитини, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, притулків для дітей, центрів соціальнопсихологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними

обмеженнями;

16) здійснює координацію та методологічне забезпечення діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, а також забезпечує дотримання вимог законодавства щодо встановлення опіки і піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, їх усиновлення, застосування інших передбачених законодавством форм влаштування дітей;

17) сприяє розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

18) організовує в межах повноважень, передбачених законом, оздоровлення і відпочинок дітей;

19) здійснює в межах повноважень, передбачених законом, координацію діяльності щодо виїзду груп дітей за кордон на оздоровлення і відпочинок, а також надає згоду на виїзд груп, до складу яких входять діти з різних регіонів України;

20) проводить моніторинг та узагальнює результати здійснення заходів щодо оздоровлення і відпочинку дітей за кордоном;

21) забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, координацію заходів, що здійснюються центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, щодо організації оздоровлення і відпочинку дітей.

Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ) відповідно до покладених на нього завдань і на підставі Положення, затвердженого Указом Президента України від 13 квітня 2011 р. № 467/2011 [47]:

1) затверджує норми харчування для дітей у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах, фізіологічні (медичні) норми харчування для осіб, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи:

2) затверджує організацію медичного обслуговування дітей у

дошкільному навчальному закладі, набори продуктів дитячого харчування, Порядок інформування батьків дітей або їх інших законних представників про норми та порядок безкоштовного забезпечення продуктами дитячого харчування окремих категорій дітей, норми харчування для дітей у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах;

3) затверджує інструкції про медичне обстеження дітей і підлітків, які направляються в загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації для дітей і підлітків, які вимагають особливих умов виховання;

4) затверджує переліки: – хвороб і патологічних станів, ризик виникнення яких підвищується в результаті впливу на організм дитини іонізуючого випромінювання та інших шкідливих факторів внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС; – захворювань, які дають право на усиновлення хворих дітей без дотримання строків перебування на обліку; – медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей з інвалідністю у віці до 18 років;

5) затверджує форми: – медичного висновку про стан здоров'я дитини для зарахування до загальноосвітніх навчальних закладів; – акту про дитину, покинуту в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яку відмовилися забрати батьки чи інші родичі, про підкинуту чи знайдену дитину та Інструкцію про її заповнення; – первинної облікової документації, яка використовується в закладах охорони здоров'я незалежно від рівня надання медичної допомоги та форми власності, порядок її видачі та заповнення (довідка про стан здоров'я дитини, яка виїжджає за кордон на відпочинок та оздоровлення);

6) затверджує порядок організації харчування дітей у навчальних і оздоровчих закладах;

7) затверджує інструкцію про порядок надання медико-соціальної допомоги ВІЛ-інфікованим дітям.

Міністерство освіти і науки України (МОН) є головним органом у системі

центральної влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу (передачі) технологій, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю закладів освіти, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності [45, п. 1].

Матеріально-технічна база захисту дитинства включає:

- державну матеріальну допомогу – грошові виплати, що призначаються у встановлених законодавством випадках: по вагітності та пологах; у випадках народження дитини; догляду за немовлям; догляду за хворою дитиною, або дитиною-інвалідом; самотніми матерями; багатодітним або малозабезпеченим родинами; коли дитина знаходиться під опікою, або в період розшуку її батьків, які відмовляються сплачувати аліменти тощо;
- заклади охорони здоров'я – дитячі лікарні, санаторії, пологові будинки, реабілітаційні центри для дітей інвалідів тощо;
- освітні заклади – школи, дошкільні установи, позашкільні навчальні заклади, будинки дитячої творчості тощо;
- спеціалізовані дитячі заклади.

Такі актуальні соціальні проблеми як: низький рівень заробітної плати дорослих та зубожіння сімей, соціальне сирітство тощо, не розглядаються на рівні державної політики як недоліки планування та фінансування, лише акцент роблять як на пріоритети, на які необхідно звернути увагу і посилити роботу працівників державних соціальних служб, які і без того (майже безплатно) утримують діяльність соціальних служб [24].

Отже, соціально-правовий захист дітей представляє систему заходів та гарантій, що спрямовані на виявлення, попередження та нейтралізацію впливів негативних чинників на життєдіяльність дитини; це комплекс взаємодії

державних закладів та недержавних організацій щодо законодавчого і соціального закріплення прав дітей, в основу яких покладено пріоритет дитини, гарантування їй особистих та соціальних прав, охорону законних прав і свобод, дотримання гідних умов їхнього життя.

РОЗДІЛ II

ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Загострення проблеми соціального захисту дітей в умовах воєнного стану

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації на території України після 24 лютого 2022 року під час здійснення парламентського контролю Уповноваженим виявлено численні порушення основних прав дитини: права на безпеку, права на життя, на освіту, на здоров'я та розвиток особистості, права на збереження індивідуальності, включаючи громадянство та сімейні зв'язки, права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, права на турботу і захист з боку держави тощо.

Серед найбільш актуальних питань, які в умовах воєнного стану постійно були у центрі уваги Уповноваженого, можна виділити: загибель та каліцтво дітей, депортація, викрадення та незаконне утримання дітей, захист дітей, які під час війни залишилися без батьківського піклування, соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, захист прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинились в складних життєвих обставинах тощо.

Протягом повномасштабного вторгнення РФ в Україну майже 70% українських дітей були вимушені покинути рідні домівки та переміститися в межах країни або за кордон. Війна розлучила дітей з батьками, які стали на захист батьківщини, або в умовах воєнного стану не змогли виїхати з дітьми за межі України. Діти, які перебувають в Україні, постійно наражаються на небезпеку внаслідок ворожих масованих обстрілів з боку РФ, у зв'язку з пошкодженням енергосистеми, водогонів, теплопостачання, руйнуванням шкіл, лікарень, використанням окупантами вибухонебезпечних пристроїв проти

цивільних тощо.

Протягом року до Уповноваженого надходила та продовжує надходити інформація про загибель і поранення дітей внаслідок обстрілів з боку держави-агресорки. Саном на 1 листопада 2023 року за офіційною інформацією 510 дітей загинуло, 1141 дитину – поранено, 2027 дітей – зникло, 19929 дітей – знайдено, 19546 дітей – депортовано та/або примусово переміщено, 386 дітей – повернуто, 13 дітей – постраждали від сексуального насильства. Зазначені дані не можна вважати остаточними, оскільки триває робота зі встановлення фактів вчинення злочинів у місцях активних бойових дій, на тимчасово окупованій і деокупованій територіях. Водночас кількість дітей, які загинули чи були поранені протягом 10 місяців після повномасштабного вторгнення РФ, майже у 4,5 разів перевищує кількість дітей, які постраждали від початку збройної агресії РФ з 2014 року.

Аналізуючи причини загибелі та поранення дітей, можна стверджувати, що РФ порушує норми міжнародного гуманітарного права та здійснює напади, заборонені законами війни, тобто такі, що не спрямовані на військові об'єкти. У звіті міжнародної неурядової організації Human Rights Watch (HRW) зазначено, що країна-агресорка застосовує на території України заборонені міни та вибухонебезпечні боєприпаси. Серед задокументованих злочинів військових армії РФ щодо дітей виявлено непоодинокі факти загибелі та поранення дітей під час спроби евакуації, зокрема з Київщини, Харківщини тощо. Російські військові відкривали вогонь по автомобілях, що були позначені написами «діти» та рухались із білими прапорами під час евакуації [25].

Станом на 2 січня 2023 року загальна кількість дітей, які перебувають або перебували на лікуванні в закладах охорони здоров'я з приводу поранення, травми, ДТП та інших нещасних випадків, що виникли внаслідок бойових дій та/або під час евакуації з початку широкомасштабної збройної агресії проти України, становить 898 дітей, з них найбільша кількість дітей зареєстрована: у Харківській (269 дітей), Донецькій (177), Дніпропетровській (168), Запорізькій

(72) та у Миколаївській (64) областях. Із загальної кількості дітей 843 (94%) отримали мінно-вибухові та вогнепальні травми.

Серед постраждалих дітей зафіксовано 28 випадків ампутацій на різних рівнях верхніх та нижніх кінцівок, що становить 3% від загальної кількості постраждалих дітей. 4 дитини з ампутацією померли, 17 дітей потребують протезування верхніх та нижніх кінцівок.

Не всі діти можуть отримати належну медичну допомогу за місцем проживання, це відбувається через постійні обстріли з боку РФ та системне руйнування критичної інфраструктури. Тому батьки з дітьми змушені виїжджати за межі України в пошуках належного медичного лікування, протезування та реабілітації [35].

Останні кілька років під постійною увагою Уповноваженого перебуває ситуація із забезпеченням дітей, які хворіють на рідкісні (орфанні) захворювання, лікарськими засобами та лікувальним харчуванням. Варто зауважити, що фактичної інформації про задоволення потреби у лікарських засобах та лікувальному харчуванні виключно для дітей, які хворіють на рідкісні органи захворювання, встановити неможливо, оскільки за результатами аналізу інформації від органів охорони здоров'я обласних державних адміністрацій переважною більшістю регіонів подано інформацію в цілому на осіб, які хворіють на рідкісні захворювання по регіону. Тобто встановити обсяг видатків на лікарські засоби та лікувальне харчування виключно для дітей, які хворіють на рідкісні захворювання, не виявилось можливим. Із інформації, наданої ДП «Медичні закупівлі», задоволення потреби таких дітей у ліках також не з'ясовано. Серед нагальних проблем необхідно акцентувати увагу на питаннях браку обміну інформацією стосовно орфанних хворих та відсутності державного реєстру цієї групи пацієнтів. Розрахувати та повністю забезпечити потреби таких хворих без розуміння фактичної їх кількості не можливо [35].

Необхідно також зазначити, що за даними Дитячого фонду ООН

(ЮНІСЕФ), через збройну агресію проти України, починаючи з 24 лютого 2022 року, змінили місце свого проживання 4,8 мільйона українських дітей, з них: переселилися в межах України 2,5 мільйона дітей, інші виїхали за кордон.

Евакуація дітей у зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ також засвідчила реальний стан ефективності функціонування органів та установ системи захисту прав дитини в Україні, зокрема органів опіки та піклування, служб у справах дітей, оперативність прийняття ними рішень в інтересах дитини, вжиття заходів і документування всіх процесів щодо дітей, влаштування дітей, які залишилися без батьків, надання необхідних послуг, призначення і виплати соціальної допомоги тощо.

Станом на 16.12.2022 р., за інформацією Нацсоцслужби, продовжують перебувати в евакуації 6 730 дітей, які є вихованцями закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та приватних закладів (2 100 в межах України і 4 630 поза її межами).

На момент повномасштабного вторгнення Росії в Україну в 727 закладах з цілодобовим перебуванням дітей навчалось та/або перебувало 105 459 дітей. Зважаючи на постійну небезпеку для життя та здорового розвитку, понад 6 750 дітей було евакуйовано за межі країни, з них 3 610 мають статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Здійснено евакуацію дітей із 274 закладів, з них 89 закладів евакуйовано в межах України, а 195 — за кордон. Натомість 36 закладів уже повернулися з евакуації, з них: в межах України – 19, із-за кордону – 17.

У межах України найбільше переміщених (евакуйованих) дітей перебуває у Львівській обл. (474 дітей), Чернівецькій обл. (339), Закарпатській обл. (240), Івано-Франківській обл. (139) та м. Київ (96). За межами України найбільше переміщених (евакуйованих) дітей перебуває в Польщі (1 533 дитини), Німеччині (736), Туреччині (299), Італії (267), Австрії (255), Румунії (254), Швейцарії (181), Нідерландах (159) та Іспанії (129) [48].

Важливим є те, що за даними Офісу Генерального прокурора, станом на

31.12.2022 р. через бомбардування та обстріли збройними силами РФ пошкоджено 3 126 закладів освіти, 337 з них зруйновано повністю.

З 1 вересня 2022 року освітній процес розпочали 85% закладів освіти від загальної кількості. З них 444 заклади професійної/професійно-технічної освіти розпочали за денною або змішаною формами навчання. До навчання приступили понад 227 тисяч учнів, з них понад 83 тис. новоприйнятих учнів.

З 12 912 шкіл майже 60% (7 714) функціонує в очному або змішаному форматах, забезпечуючи навчанням понад 2 млн 126 тис. школярів. З огляду на безпекову ситуацію решта 5 198 закладів загальної середньої освіти працюють дистанційно. Станом на 23.09.2022 р. 1 100 шкіл знаходяться на окупованих територіях. За кордоном продовжують перебувати 505 тис. учнів та понад 13 тис. педагогічних працівників.

Підготовка укриттів у закладах освіти та їх відповідність вимогам і стандартам здійснювалась протягом літнього періоду 2022 року. З'ясовано, що у воєнний час існує недостатня кількість та місткість сховищ і протирадіаційних укриттів. Відсутня можливість забезпечити укриття учасників освітнього процесу в захисних спорудах і спорудах подвійного призначення, тому заклади освіти організовують укриття учасників освітнього процесу в найпростіших укриттях [48].

Одночас, на окупованій території деякі школи відновлюють роботу в напівзруйнованих будівлях, де існують ризики обвалу. Влада РФ заявляє, що дітей, які навчалися та спілкувалися українською мовою, змушуватимуть вивчати мову агресора для «перевиховання» та навчання у російських школах. Освітня програма на окупованих територіях також замінюється на російську.

Також відбувається мілітаризація дітей, примушування до набуття ними російського громадянства, друкуються матеріали та книжки зі спотворенням історичних фактів, чиняться перешкоди у вступі дітей до українських вищих навчальних закладів тощо. В освітню систему запроваджується компонент, який базується на принципах пропаганди ідеології, спрямованої серед іншого

на формування стійкого негативного ставлення до України, а також нав'язування визначених принципів віросповідання.

На тимчасово окупованих територіях відбувається залучення дітей до воєнізованих дитячих рухів, як-от Юнармія. У закладах освіти посилено вивчаються предмети військового вишколу, російського православ'я тощо [10].

Із зазначеного вбачається порушення прав дітей, які закріплені Конвенцією ООН про права дитини, зокрема статтями 8 та 29 Конвенції, якими передбачено право дитини на збереження індивідуальності та встановлено, що освіта дитини має бути спрямована на підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з корінного населення [35].

Протягом звітного періоду до Уповноваженого надійшло 1237 звернень, у яких було порушено 1905 питань з прав дітей, зокрема: права на піклування та турботу батьків (298, у т.ч. за кордоном — 12); права на освіту (154, у т.ч. за кордоном — 1); права на утримання з боку батьків (аліменти) (142, у т.ч. за кордоном — 1); права на життя та здоровий розвиток (102); права на виховання в сім'ї (78, у т.ч. за кордоном — 5); захист дітей від домашнього насильства (78); захисту прав дітей-біженців і дітей, розлучених із сім'єю (56); права на працю (49); права дітей на житло (34); втягування дітей у збройний конфлікт (25); захист права дітей на гідне ставлення під час навчально-виховного процесу (булінг) (25); права на ім'я та можливість знати своїх батьків (17); свободи від усіх форм насильства і найгірших форм дитячої праці (5); захисту дітей у кримінальному процесі (5); права на відпочинок (1); інших питань.

За результатами розгляду звернень громадян було направлено 1650 листів до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, установ та організацій.

Протягом 2022 року за зверненнями громадян Уповноваженим було відкрито 61 нове провадження, завершено 43 провадження (з яких 30 — за 2022

рік та 13 — за попередній звітний період). Всього на кінець року перебуває на опрацюванні 31 провадження.

Питання, що порушувались громадянами під час звернень на «гарячу лінію», стосувались: порядку виїзду за кордон дітей-вихованців закладів, дітей у супроводі близьких та знайомих, перетину державного кордону України студентами, чоловіками призовного віку та інших категорій громадян; розшуку та повернення дітей; питання, пов'язані з виїздом з небезпечних зон та окупованих територій; отримання батьками державних видів допомог і виплат на дітей та інших питань. У разі відсутності можливості вирішення питання по суті та необхідності скерування реагування Уповноваженого через ймовірне порушення прав осіб пропонувалося звернутися із письмовим зверненням. Варто зазначити, що Уповноваженим під час військових дій фіксувалися порушення права дітей на ім'я, набуття громадянства, а також права знати своїх батьків. Зокрема, на тимчасово окупованих територіях батьки новонароджених дітей стикнулися з проблемою відсутності змоги зареєструвати факт народження дитини й оформити відповідне свідоцтво ДРАЦС українського зразка [35].

Аналітичний портал «Слово і діло» проаналізував демографічну ситуацію в Україні. На Україну найближчими роками може чекати демографічна криза, попередили в Інституті демографії та соціальних досліджень НАН. Зростання смертності через війну, зниження народжуваності та міграція населення можуть призвести до того, що населення до 2030 року скоротиться до 35 млн осіб – і це ще оптимістична оцінка. Директор Інституту Елла Лібанова прогнозує катастрофічне падіння народжуваності вже наступного року. Як вона пояснила, 10 жінок для відновлення поколінь мають народити 22-23 дитини. В Україні у 2021 році 10 жінок народжували лише 11 дітей, а у 2023-му очікується, що у 10 жінок у середньому буде лише 7 дітей. Післявоєнного бебі-буму, як, наприклад, після Другої світової, теж чекати не слід: за словами Лібанової, зараз дітей народжують більш «свідомо», з огляду на соціально-економічні умови [77].

Швидке скорочення населення України та його старіння прогнозували ще до повномасштабної війни. Станом на 1992 рік в Україні проживало 51,7 млн осіб. Більшість населення становили громадяни віком 18-59 років – 29,9 млн осіб. Українців віком від 60 років було 9,7 млн, у віці до 17 років – 13,1 млн. [42].

Напередодні широкомасштабного вторгнення Російської Федерації в 2021 році українців стало 41 млн 418,7 тисяч осіб. Станом на початок поточного року, без урахування даних з окупованих територій, в Україні проживало 40,9 млн осіб – з 1992 року населення скоротилося на 20,7%.

Українців у віці до 17 років налічувалося 7,3 млн осіб (на 44,1% менше, ніж в 1992-му), у віці 18-59 років – 23,5 млн (-18,6%). При цьому громадян віком від 60 років побільшало на 4,6% – 10,1 млн.

У листопаді 2021-го в ООН заявляли, що населення України скорочується одним із найшвидших темпів у світі. До 2050 року кількість українців може зменшитись до 35 мільйонів [41].

Науковці Національної академії наук України прогнозували, що до кінця XXI століття населення України скоротиться до 22 мільйонів [77].

Щороку близько 8 тисяч дітей залишаються без батьківського піклування, зокрема через складні життєві обставини, безвідповідальне ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, вживання батьками алкоголю, наркотичних засобів, а також через їх жорстоке поводження з дитиною. В Україні дедалі частіше вживається термін «соціальні сироти» - це особлива соціально-демографічна група дітей, які внаслідок соціальних, економічних та морально-психологічних причин zostались сиротами при живих батьках [63]. До них належать і безпритульні та бездоглядні діти, тобто діти вулиці.

За даними Національної соціальної сервісної служби України станом на 24.02.2022 року сімейний догляд та виховання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, здійснювали: 1320 дитячих будинків сімейного типу (9083 вихованці), 3049 прийомних сімей (5830 дітей). Найпоширенішою

формою сімейного догляду таких дітей є опіка та піклування, в сім'ях опікунів, піклувальників виховується більше 48 тисяч дітей, проте офіційні дані щодо кількості таких сімей наразі відсутні. Тимчасовий сімейний догляд, виховання та реабілітацію дітей, які потрапили в складні життєві обставини, залишилися без батьківського піклування забезпечували 262 сім'ї патронатних вихователів, в яких перебувало 387 тимчасово влаштованих дітей. У рамках моніторингу встановлено, що станом на 01.07.2022 року продовжували діяти 1320 ДБСТ та 3035 прийомних сімей (-14). У зазначених сім'ях виховується 15072 дітей. Збільшення чисельності дітей у цих сім'ях пов'язане значною мірою зі зростанням в умовах війни чисельності дітей, які залишилися без батьківського піклування, та їх тимчасовим влаштуванням в діючі ДБСТ та прийомні сім'ї. З квітня 2022 року експерти проекту та регіональні координаторами, які працюють у 25 регіонах України, у співпраці зі службами у справах дітей обласних військових адміністрацій (далі – ССД ОВА), в основному сформували базу даних сімей опікунів/піклувальників, їх місцезнаходження в період війни та розпочали роботу щодо визначення базових потреб дітей, які перебувають під опікою. Так, станом на 01.07.2022 року ідентифіковано місцезнаходження в період війни 33043 сімей опікунів/піклувальників, в яких виховуються 45314 дітей.

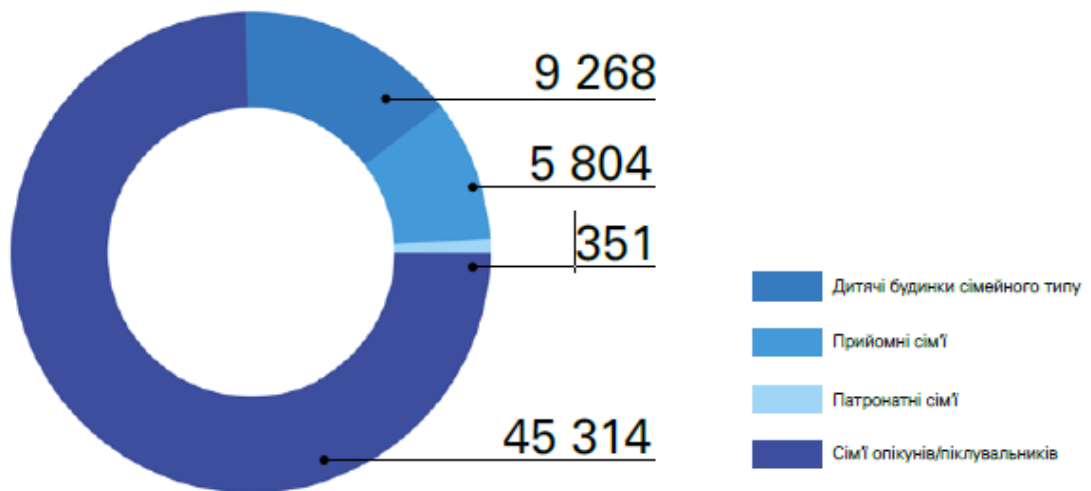
Діти, які залишилися без батьківського піклування, та діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, влаштовуються в патронатні сім'ї (214 діючих патронатних сімей). Слід зазначити, що 40 сімей патронатних вихователів тимчасово не надають послуги, з них 23 – в очікуванні дітей. Інші 17 не надають послугу у зв'язку з припиненням діяльності на окупованих територіях органів опіки та піклування, служб у справах дітей, які приймають рішення та здійснюють влаштування дітей, або через перебуванням на тимчасово окупованій території, проживанням у зоні бойових дій, вимушене переміщення та відсутністю умов для догляду за дітьми.

Чисельність дітей в сімейних формах виховання (далі – СФВ),

місцезнаходження яких ідентифіковано в процесі моніторингу у відсотковому вимірі розподіляється таким чином (Рис. 1): більшість дітей (75%) виховуються в сім'ях опікунів/ піклувальників, 15% дітей в ДБСТ; 9% - у прийомних сім'ях, 1% дітей тимчасово перебувають в сім'ях патронатних вихователів [24].

Рис. 1

Розподіл дітей, які перебувають у сімейних формах виховання та під патронатом, станом на 01.07.2022 року.

У зв'язку з початком військової агресії та зростаючою загрозою щодо безпеки дітей частина ДБСТ, прийомних сімей, сімей опікунів/піклувальників та патронатних сімей разом з вихованцями переміщалися на більш безпечні території України чи за кордон. У рамках моніторингу з'ясовано місце перебування та стан безпеки 60743 дітей, влаштованих до СФВ, зокрема:

- 43243 дитини залишились перебувати за місцем свого постійного проживання, ними опікуються 28346 сімей, з яких 2100 прийомних сімей, 25381 сім'я опікунів/піклувальників, 667 – ДБСТ та 198 сімей патронатних вихователів;

- 5288 дітей перебувають на тимчасово окупованих територіях: 115 ДБСТ (813 дітей), 324 прийомні сім'ї (663 дітей), 2714 сімей опікунів/піклувальників (3791 дитина), 13 патронатних сімей (21 дитина)

- 2618 дітей переміщені на більш безпечні території в межах України (178 прийомних сімей, 1170 сімей опікунів/піклувальників, 100 ДБСТ та 15 сімей патронатних вихователів);

- 8200 дітей евакуйовані за кордон (423 прийомні сім'ї, 2691 сім'я опікунів/піклувальників, 435 ДБСТ та 28 сімей патронатних вихователів);

- 96 дітей разом із сім'ями, в яких вони виховувались, вивезені/виїхали на непідконтрольні території України, до РФ (42 сім'ї опікунів/піклувальників, 6 прийомних сімей, 3 ДБСТ);

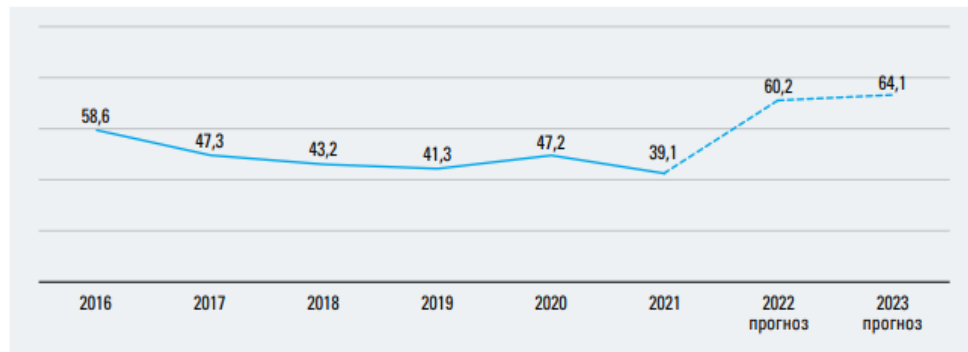
- стосовно 1298 дітей (1049 сімей, в яких вони виховувались) проводиться робота щодо з'ясування їхнього місця перебування [24].

Збройний конфлікт з 2014 р. та розв'язана 24 лютого 2023 р. повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну стали передумовою виникнення ще такого явища, як «раптової бідності». Оскільки сім'ї внутрішньо переміщених осіб через вимушену зміну свого місця проживання втратили буквально все, ставши незабезпеченою категорією громадян, яка не має власного житла. За висновками експертів, переважна більшість переміщених зі сходу України дітей зазнали стресу внаслідок пережитих травм, зокрема й психологічних, втрачають можливість швидкої адаптації на мирних територіях. Саном на 1 листопада 2023 року за офіційною інформацією 510 дітей загинуло, 1141 дитину – поранено, 2027 дітей – зникло, 19929 дітей – знайдено, 19546 дітей – депортовано та/або примусово переміщено, 386 дітей – повернуто, 13 дітей – постраждали від сексуального насильства [12].

Війна зумовила різке скорочення доходів сімей та призвела до критичного зростання раптової бідності, особливо дитячої. На основі сценарію найбільш імовірного розвитку соціально-економічних процесів, у 2022 році в Україні очікується суттєве зростання рівня бідності: показник зросте з 39,1% у 2021 році до 60,2% у 2022-му (Рис. 2). Тобто бідність зросте майже у півтора рази (за абсолютним критерієм) або на 21 відсотковий пункт.

Рис. 2

Прогноз рівня бідності в Україні у 2022 та 2023 роках, за критерієм «витрати нижче фактичного прожиткового мінімуму»

Збройна агресія РФ спричинила жахливі наслідки для дітей України. Станом на 20 лютого 2023 року за офіційною інформацією більше ніж 1 387 дітей постраждали: 461 дитина загинула та понад 926 отримали поранення різного ступеню тяжкості. Найбільше постраждало дітей у Донецькій області – 445, Харківській – 272, Київській – 123, Херсонській – 89, Запорізькій – 84, Миколаївській – 83, Чернігівській – 68, Луганській – 66, Дніпропетровській – 64.

Після анексії Криму та початку окупації Донбасу ще у 2014 р. почалось масове вивезення дітей-сиріт до Російської Федерації. На це звертали увагу з перших днів українські правозахисники, закликали втрутитись міжнародні організації. У Криму перед анексією на обліку на усиновлення перебувало понад тисячу двісті дітей. Росіяни у 2014 р. запровадили на анексованій території соціальну програму «Потяг надії – Крим». Відповідно неї дітей передавали на усиновлення російським громадянам з Москви, Белгорода, Краснодарського краю, Воронежської області. За свідченням представників правозахисних організацій з Польової місії з прав людини в Російській Федерації уже в перший рік окупації велась активна робота з усиновлення: створювались відео-анкети сиріт, які передавались для розміщення в російських ЗМІ та на спецсайтах. Причому, громадян України до участі у всиновленні не допускались. Батьків, які вже всиновили дітей змушували брати

російське громадянство. Генеральна прокуратура України у 2014 р. відкрила кримінальну справу за фактом незаконного усиновлення 12 українських дітей-сиріт, які є вихованцями інтернатів Криму та Севастополя. З окупованого Донбасу бойовики вивозили дітей-сиріт до Росії неконтрольовано, прикриваючись фальшивим лозунгом «Росія рятує дітей Донбасу». Міністерство юстиції України ще 13 червня 2014 р. спільно з правозахисниками звернулося до Європейського суду з прав людини щодо викрадення та незаконного вивезення дітей-сиріт з м. Сніжне Донецької області до Російської Федерації. На кінець 2014 р. українській стороні із зони бойових дій вдалось забрати майже півтори сотні дітей-сиріт. Тоді як загалом у закладах Луганської та Донецьких областей залишалось 1223 дитини-сироти [69].

Росія сама та той час мала значні проблеми з вирішенням питання соціального захисту і облаштування життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. За даними російського Центру наукової політичної думки та ідеології на 2015 р. Російська Федерація займала 1 місце у світі за кількістю сиріт, покинутих дітей, дітей без батьківської опіки та піклування [73].

Незважаючи на це, вони продовжували надалі здійснювати масове вивезення таких дітей з України. Політичні кроки російського керівництва за останні вісім років свідчать, що не турбота про долю дітей цікавить їх, а використання їх задля маніпуляцій і пропаганди, політичного тиску, поширення ідей «русского мира». Міністерство соціальної політики України спільно з Міністерством зовнішніх справ зверталися до урядів Криму та Російської Федерації з проханням припинити незаконне усиновлення дітей іноземними сім'ями, неправомірну видачу без згоди дитини паспорту громадянина Російської Федерації та примусову зміну свідоцтв про народження. Але вже з травня 2015 р. уряд Криму припинив співпрацю з українськими міністерствами, що не давало вже змоги відстежувати долю українських дітей-сиріт у Криму [67].

У лютому 2022 р., напередодні вторгнення російських військ в Україну, було здійснено чергове масове вивезення дітей-сиріт з невідконтрольних Україні територій. Уповноважена Верховної Ради України з прав людини Л. Денісова повідомила про незаконну евакуацію із закладів соціального типу до РФ українських дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків. До країни-агресорки протиправно було вивезено дітей з інтернатних закладів: будинку дитини в м. Луганську, Республіканського соціально-реабілітаційного центру для неповнолітніх в м. Алчевську, Республіканського центра соціальної підтримки сімей, дітей та молоді Слов'яносербського району Луганської області, школи-інтернату № 1 м. Донецька [78].

З початку оголошеної 24 лютого 2022 р. В. Путіним так званої «Спеціальної воєнної операції» російської армії за перший місяць воєнних дій з території України було примусово депортовано загалом понад 121 тис. дітей. Окупанти стверджують, що насильно депортовані діти є сиротами, однак всіх дітей-сиріт разом з дитячими будинками Україна евакуювала з Маріуполя централізовано ще 24-25 лютого. Ми не виключаємо, що серед насильно депортованих дітей є і діти-сироти, зважаючи на велику кількість жертв серед мирного населення Маріуполя, інших міст і населених пунктів, які опинились під тимчасовою окупацією. Частина вивезених дітей могли втратити батьків. Але такі діти, відповідно до національного законодавства, мають опікунів на неокупованих територіях або знаходяться під опікою держави і вивезення їх за межі держави є грубим порушенням прав людини, дитини, міжнародних угод. Депортованих дітей направляють до Володимирської, Омської, Челябінської областей РФ та Сахаліну. У зв'язку з цим В. Путін ініціює внесення змін до законодавства для організації прискореної процедури усиновлення дітей з Донбасу, тобто вони хочуть віддавати маленьких українців без зайвих перевірок та законних норм з метою приховати місце й деталі перебування насильно депортованих дітей. Окрім цього, Держдума Росії вже опрацьовує зміни до законодавства, після яких заміна родини для дитини буде

неможливою. Жахливим є дані щодо безвісті зниклих та депортованих дітей: лише на підконтрольних Україні територіях та в зонах, де не ведуться активні бойові дії, 348 дітей зникли та ще 16 207 дітей зазнали вимушеної депортації. За неофіційними оцінками близько 150 тисяч дітей вважаються викраденими з України [28].

Уповноважена президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Дар'я Герасимчук у січні заявляла, що її відомству «вдалося ідентифікувати та верифікувати дані 13 899 дітей, які були викрадені та депортовані російською армією». Дитячий омбудсмен України сказала, що лише 125 із них вдалося повернути додому. Станом на початок 2023 року зруйновано або пошкоджено понад 3,1 тис. закладів освіти, 28 440 з яких зруйновано повністю, понад 1 000 закладів залишаються на тимчасово окупованій території України.²⁹ За межами держави перебувають біля 500 тисяч дітей шкільного віку, а на окупованих територіях – близько 95 тисяч школярів. У майже 13 тис. діючих шкіл освітній процес реалізують у таких формах: 3 955 – у традиційному форматі; 4 363 – в онлайн-режимі; 4 608 – змішано. З близько 4 млн учнів більше половини навчається в онлайн режимі.³⁰ Серед внутрішньо переміщених осіб 2,8 млн дітей. Найбільше учнів – ВПО наразі зареєстровано у західних областях України: Тернопільській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях.

Повоєнне відновлення потребуватиме надто багато часу, а за умови таких низьких темпів змін, які ми мали після останньої фінансової кризи, воно може затягнутися на кілька десятиріч. Враховуючи, що війна набуває затяжного характеру, соціальна-економічна ситуація в Україні буде тільки погіршуватися у короткостроковій перспективі. Для відновлення принаймні довоєнного рівня життя населення знадобляться величезні ресурси та значний проміжок часу, що сприятиме подальшому міграційному відтоку з України, в той час як міграційні моделі поведінки зазвичай змінюються радше поступово, ніж різко. Внаслідок бойових дій для дітей практично усіх територій погіршився доступ до базових послуг: житлово-комунальних, медичних, освітніх та інших. У вкрай важкому

становищі перебувають діти окупованих, фронтових та прифронтових територій: дітям місяцями доводиться жити без електроенергії, води, тепла. Неможливо отримати необхідні ліки, відвідати лікаря за потреби, продовжити навчання в школах, що, безумовно, вкрай негативно позначиться на якості життя населення. Хоча практика онлайн навчання впродовж війни виявила низку недоліків, проте в кризових умовах, що загрожуватимуть життю та здоров'ю дитини, але обов'язково за умови усунення недоліків, таких підхід може стати гідною альтернативою забезпечення вільного доступу дітей до освіти в Україні .

Доцільно зазначити, що найбільш важливими проблемами під час збройного конфлікту є: вербування дітей з метою участі у збройних конфліктах, навіть у якості солдат; розлука дітей з батьками під час збройного конфлікту; призупинення отримання освіти.

Отже, можемо зробити висновок, що першочерговість соціального захисту дітей в умовах війни полягає у забезпеченні їхньої безпеки та захисту від прямих загроз життю та здоров'ю. Це означає запобігання насильству, пограбуванню, сексуальній експлуатації. Дітям потрібно забезпечити безпечне житло, доступ до медичної допомоги та харчування.

Освіта є ще одним важливим аспектом соціального захисту дітей. Доступ до якісної освіти має бути забезпечений незалежно від умов війни. Школи повинні бути безпечними місцями для навчання, а вчителі - підготовленими до роботи з травмованими дітьми. Для дітей, які не можуть відвідувати школу через конфлікт, потрібно розробити альтернативні форми навчання, такі як дистанційне навчання або навчання в мобільних школах.

Психологічна підтримка є необхідною для дітей, які пережили воєнний конфлікт. Вони можуть страждати від посттравматичного стресового розладу та інших психологічних проблем. Доступ до психологічної підтримки та терапії допоможе дітям засвоїти події та побудувати нове життя.

Соціальна підтримка є необхідною для повернення дітей до нормального

життя після воєнного конфлікту. Це може включати фінансову допомогу для сімей, які постраждали від війни, а також програми професійної підготовки та реінтеграції для підлітків. Важливо забезпечити, щоб діти мали доступ до всіх необхідних соціальних послуг та ресурсів для покращення свого становища.

Захист від вербування до збройних сил та залучення до воєнних дій є ще одним важливим аспектом соціального захисту дітей. Дітям потрібно забезпечити захист від вербування та розвиток альтернативних програм для їх соціальної реабілітації та професійної підготовки.

Воєнні дії можуть призвести до того, що діти втрачають своїх батьків, опиняються без житла, харчів, медичної допомоги та освіти. Вони також можуть стати свідками насильства, втратити рідних та близьких людей, а також стикатися з психологічними травмами.

У таких умовах існує велика потреба у спеціалізованих програмах та установах, які забезпечують соціальний захист дітей в зоні конфлікту. Це може включати евакуацію дітей з небезпечних зон, надання їм житла, харчів, медичної допомоги та освіти, а також психологічну підтримку для подолання травм.

Також важливо забезпечити доступ до інформації про права дитини та можливості отримання допомоги. Державні органи, громадські організації та міжнародні організації повинні спільно працювати для забезпечення соціального захисту дітей в умовах воєнного конфлікту.

Усі ці аспекти соціального захисту дітей в умовах війни повинні бути реалізовані через співпрацю між урядом, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Важливо забезпечити, щоб діти не були позбавлені дитинства, навіть у найскладніших умовах воєнного конфлікту.

2.2 Заходи щодо забезпечення соціального дітей в умовах воєнного стану

Діти найбільш вразливі і залежні від світу дорослих. З цієї причини у них є особливі права в порівнянні з дорослими, що закріплено в Конвенції про права дитини. І ці права потребують особливого захисту і особливого механізму його здійснення не тільки в мирний час, а і в екстраординарних умовах, до яких належить правовий режим воєнного стану [36].

Захист дітей у міжнародних збройних конфліктах був одним із перших предметів уваги міжнародного права в галузі прав дитини, але норми захисту були мінімальними. Найбільшу цінність для захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів має Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни, оскільки Конвенція не лише надає можливість загального захисту дітей як цивільних осіб, тобто тих, хто не розглядається як учасник конфлікту, але й забезпечує спеціальний захист дітям, що проживають на неокупованих і окупованих територіях.

Більший захист дітей від впливів збройних конфліктів та особливості участі дітей у збройних конфліктах забезпечують два додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1949 р.: Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року [33] та Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року [13].

Ще одним документом, у якому закріплюються права дітей в умовах збройних конфліктів, є Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів, яка проголошена резолюцією 3318 (XXIX) Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1974 р. [9]. Згідно з преамбулою, Декларація розроблялася з метою забезпечити особливий захист жінкам і дітям, які відносяться до цивільного населення.

На жаль, в Україні немає законодавства, яке регулює виключно права дітей в умовах правового режиму воєнного стану. В умовах російсько-української війни виникла нагальна потреба законодавчого врегулювання ряду питань щодо захисту прав дітей, вирішення яких за загальним порядком, який діяв у мирний час, було неможливим.

Очевидно, що воєнний стан та активні бойові дії в Україні визначають нові реалії сьогодення, і встановлений чинним законодавством загальний порядок захисту прав дітей, який діяв у мирний час, у більшості випадків просто перестав працювати.

В умовах воєнного стану гостро постало питання про можливість реального захисту прав дітей, які стали жертвами російської агресії і залишилися без піклування батьків чи перебувають у складних життєвих обставинах.

Як відомо, у міжнародному гуманітарному праві вік призову до збройних сил та можливості брати участь у бойових діях встановлений

- ст. 38 Конвенції про права дитини [40],
- ст. 77 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р. [14],
- ст. 4 Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій 1949 р. [15] – це 15 років.

При цьому, слід зазначити, що Додатковий протокол I 1977 р. зобов'язує сторони, що знаходяться у конфлікті, застосовувати усі можливі заходи для того, щоб діти, які не досягли 15 років, не брали безпосередньої участі у бойових діях [14].

В українському законодавстві ці питання регулюються Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 р. № 2232-III [51]. Так, ст. 15 вказаного Закону наголошує, що на строкову військову службу призиваються придатні для цього за станом здоров'я громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося 18 років, та старші особи, які не досягли 27-річного віку і не мають права на

звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу (далі громадяни призовного віку) [51].

Слід згадати, що існують міжнародно-правові акти, що регулюють становище дитини під час збройного конфлікту, які показують комплексність проблеми. Зокрема, це Загальна декларація прав людини від 1948 р., Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові протоколи до них 1977 р., міжнародні угоди про заборону певних видів зброї, Конвенція про правовий статус біженців 1951 р. і Протокол до неї 1967 р., Конвенція Міжнародної організації праці 1999 р. № 182 про заборону і негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці, а також Конвенція про права дитини 1989 р., Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р., Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. та ін. До цього додамо, що у межах міжнародних регіональних організацій, а також спеціалізованих установах ООН також укладені різні угоди, що регулюють правовий статус дитини у збройному конфлікті [18].

Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р. (далі Конвенція) [29] передбачає загальний захист дітей як осіб, які не беруть участі у військових діях. Відповідно до Конвенції діти, як частина цивільного населення, підпадають під дію всіх положень, що стосуються поводження з особами, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі з особами зі складу збройних сил, що склали зброю, а також із тими, хто hors de combat унаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини, поводяться гуманно, без будь-якої ворожої дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан, чи будь-які інші подібні критерії [29]. Ці положення визначають основний принцип гуманного поводження з людьми, що включає повагу до життя, фізичну та психічну недоторканність, пошану людської гідності,

заборону образливого та того, що принижує звернення, заборона засудження та застосування покарання без суду(ст. 3) [29].

Щодо дітей, як і всього цивільного населення, забороняються тортури, тілесні покарання, медичні та наукові дослідження, колективні покарання, репресалії, заходи залякування чи терору, взяття заручників, незаконна депортація тощо (Ст. 13, 27, 30-34, 147) [29].

Вищевказана Конвенція містить також спеціальні положення щодо захисту дітей від наслідків бойових дій. Відповідно до ст. 14 Конвенції діти віком до 15 років і матері дітей віком до 7 років підпадають під категорії цивільного населення, для яких можуть створюватися спеціальні санітарні або безпечні зони. Аналогічним чином діти входять до категорії цивільних осіб, які мають бути евакуйовані з обложених або оточених зон (ст. 17) [29].

Відповідно до ст. 23 Конвенції повинен дозволятися вільний пропуск посилок, призначених для дітей віком до 15 років та породіль [29]. На окупованих територіях діти, які не досягли 15 років, вагітні жінки та матері дітей до 7 років повинні продовжувати користуватися будь-якими перевагами щодо харчування, медичного догляду та захисту від наслідків війни, які надавалися їм відповідно до заходів, вжитих до окупації (ст. 50) [29].

Цим положенням також регулюється питання щодо зобов'язання окупаційної держави сприяти функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту. Інтерновані вагітні жінки та діти до 15 років повинні отримувати додаткове харчування відповідно до їх фізіологічних потреб (ст. 89) [29].

Стаття 38 містить положення про те, що діти до 15 років і матері з дітьми до 7 років, які належать до сторони супротивника, користуються спеціальними перевагами, так само як і громадяни цієї держави [29].

Відповідно до Конвенції сторони конфлікту вживатимуть усіх необхідних заходів для того, щоб діти до 15 років, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не залишалися напризволяще, а також для того, щоб

полегшити, за будь-яких обставин, догляд за ними, виконання обрядів, пов'язаних з їхнім віросповіданням, та їхню освіту. Якщо це буде можливо, їхню 15 освіту слід доручати особам з такими самими культурними традиціями. Сторони конфлікту сприятимуть прийманню цих дітей нейтральною країною на час конфлікту за згодою держави-покровительки, якщо така є, та коли гарантується додержання принципів, викладених в абзаці першому. Крім того, вони намагатимуться вжити необхідних заходів для того, щоб особу усіх дітей до 12 років можна було встановити завдяки спеціальним медальйонам або якимось інакше (ст. 24) [29].

Держава окупант повинна сприяти встановленню особи дітей та реєстрації їх родинних зв'язків, вона не має права змінювати сімейний чи громадянський стан дітей (ст. 50) [29].

Дана Конвенція визнає, що кожна зі сторін, що перебувають у конфлікті, повинна полегшувати розшук, що проводиться членами розлучених війною сімей з метою встановлення зв'язку один з одним, а за можливості, й возз'єднання. Кожна особа, яка знаходиться на території сторони, що бере участь у конфлікті, або на окупованій території, має право повідомляти про себе членам своєї сім'ї, де б вони не знаходилися (ст. 25, 26) [29].

Правові положення Конвенції забороняють виносити смертний вирок щодо осіб, які не досягли 18-річного віку (ст. 68) [42]. Стаття 76 вказує, що стосовно неповнолітніх, які ув'язнені на окупованій території, повинен братися до уваги спеціальний режим, вони мають бути, по можливості, відокремлені від інших ув'язнених [29].

У Додаткових протоколах I та II до Конвенції уперше було чітко сформульовано принцип особливого захисту дітей під час міжнародних збройних конфліктів [14,15].

Водночас, 22 березня 2022 року Постановою КМУ № 349 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» [52] внесено зміни до Положення

про дитячий будинок сімейного типу, затвердженого Постановою КМУ від 26 квітня 2022 року № 564 [67] та Положення про прийомну сім'ю, затвердженого Постановою КМУ від 26 квітня 2002 року № 565 [56], відповідно, передбачено, що під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану до дитячого будинку сімейного типу та у прийомні сім'ї можуть влаштовуватися діти, які залишилися без батьківського піклування, на умовах тимчасового 23 влаштування в межах перед-баченої граничної чисельності дітей у дитячому будинку сімейного типу та у прийомній сім'ї, відповідно.

Також Постановою [56] доповнено Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджений Постановою КМУ від 24 вересня 2008 року № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» Розділом «Особливості влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі дітей, розлучених із сім'єю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану», яким, зокрема, передбачено також тимчасове влаштування дітей до функціонуючих прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу [44].

Відповідно до статті 19 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III, кожна дитина має право на освіту. У 2019 році Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл (Safe Schools Declaration), яка, підтверджуючи важливість Резолюцій Ради Безпеки ООН 1998 (2011) і 2143 (2014), закликає сторони збройного конфлікту утримуватися від дій, які перешкоджають доступу дітей до освіти, держави розглянути конкретні заходи щодо обмеження використання шкіл збройними силами та озброєними недержавними формуваннями із порушенням застосовних норм міжнародного права. Розпорядженням КМУ від 4 серпня 2021 р. № 898-р був затверджений План заходів щодо її реалізації, серед поставлених завдань – забезпечення

безперервності навчання, запровадження моніторингу нападів на заклади освіти, їх захист від нападів та відновлення в разі пошкодження.

З огляду на введення в Україні воєнного стану, з метою забезпечення всіх учасників освітнього процесу 25 лютого 2022 року Міністерством освіти і науки України (далі – МОН України) направлено Листа керівникам департаментів (управлінь) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій і керівникам закладів професійної, фахової передвищої та вищої освіти з рекомендацією щодо припинення освітнього процесу в усіх закладах освіти та оголошення канікул на два тижні [39].

Пізніше МОН України надіслано Листа від 07 березня 2022 року №1/3378-22 «Про практику застосування трудового 24 законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану», згідно з яким у випадку, якщо для працівників проїзд до робочого місця неможливий у зв'язку з об'єктивними причинами, проте вони можуть виконувати роботу дистанційно (у тому числі із використанням доступних засобів зв'язку) – рекомендовано видати наказ про запровадження у закладі освіти або науковій установі дистанційного режиму роботи [60].

Окрім того, МОН України видано Наказ від 28 березня 2022 року №274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні», згідно з яким необхідно забезпечити та організувати, серед іншого, зарахування здобувачів загальної середньої освіти, які вимушені були змінити місце навчання та/або проживання (перебування) і проживають (перебувають) в Україні чи за її межами, до закладів освіти; здобуття загальної середньої освіти для здобувачів освіти за будь-якою формою, що може забезпечити заклад освіти та є найбільш безпечною для них [55].

Слід зазначити також, що Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» від 15 березня 2022 року №

2126-IX розділ VI Закону України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII доповнено статтею 57-1 «Державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану». Так, відповідно до зазначеного закону, здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується, організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників; збереження місця роботи, середнього заробітку, здійснення виплати стипендії та інших виплат, передбачених законом; місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі 25 потреби).

Отже, дітям на період дії воєнного стану забезпечено умови для здобуття освіти в безпечних умовах, зокрема дистанційно. Така практика активно застосовується у закладах освіти України. 23.08.2022 прийнято постанову Кабінету Міністрів України від № 940 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо удосконалення механізму проведення евакуації», якою на законодавчому рівні визначено форми відмови фізичної особи, законних представників дітей від обов'язкової евакуації. У разі, якщо законні представники відмовилися від обов'язкової евакуації дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, у тому числі тих, які виховуються в прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, які перебувають під їх опікою чи піклуванням, які влаштовані в сім'ї патронатних вихователів, опіка чи піклування над такими дітьми припиняється.

Органи опіки та піклування можуть в односторонньому порядку розірвати договори про влаштування таких дітей до прийомної сім'ї, про

організацію діяльності відповідного дитячого будинку сімейного типу, про патронат над такою дитиною.

Національна соціальна сервісна служба разом із місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування у безпечних районах визначають перелік, прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей патронатних вихователів, закладів, в яких передбачається цілодобове перебування дітей, до яких буде евакуйовано дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, залишених без батьківського піклування, з урахуванням їхнього віку та стану здоров'я.

Слід також зазначити, що важливим напрямом діяльності нашої держави у сфері захисту прав дитини є покращення чинного законодавства, ратифікація конвенцій, у тому числі імплементація норм міжнародного права. Як наслідок, Україна є учасницею цілого ряду міжнародних документів у сфері забезпечення прав дитини. Однак в умовах воєнного стану, який запроваджено на території усієї країни, реалізувати виконання покладених на державу функцій щодо забезпечення захисту прав дитини вкрай важко. Але є і позитивні зрушення у нашій державі щодо захисту прав дітей. Так, набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17.03.2022 № 302. Координаційний штаб є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, який створено для сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану [28].

Основними завданнями Координаційного штабу є:

– координація дій органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо організації евакуації дітей, зокрема дітей з інвалідністю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, неповнолітніх дітей, що проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та

підпорядкування на цілодобове перебування, які влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, які перебувають під опікою, піклуванням, які влаштовані до сімей патронатних вихователів, з небезпечних територій, а також створення безпечних умов для їх перебування;

- координація дій органів виконавчої влади щодо розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави тимчасового перебування;

- здійснення контролю за постановкою на консульський облік дітей в державі їх тимчасового влаштування і визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час постановки на консульський облік дітей, та забезпечення повернення дітей до України після припинення воєнних дій;

- визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану;

- прийняття оперативних рішень щодо захисту прав дітей;

- моніторинг дотримання соціальних стандартів та прав дітей у державах їх тимчасового перебування, а також організація їх повернення в Україну;

- інформування громадян України та міжнародної спільноти про становище та потреби в захисті дітей в умовах воєнного стану.

Варто зауважити, що за невеликий період часу функціонування Координаційного штабу завдяки зусиллям представників, які увійшли до його складу, було проведено значний обсяг робіт, а саме:

- 1) прийнято узгоджені рішення щодо визначення завдань державних органів, залучених до вирішення питань реалізації політики щодо захисту прав дитини;

- 2) здійснено евакуацію дітей з небезпечних територій та проведено координацію їх безпечного переміщення до місць тимчасового влаштування;

3) координовано роботу обласних військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування для підготовки й організації безпечних місць для тимчасового розміщення евакуйованих дітей та задоволення їх потреб;

4) забезпечено облік дітей, які виїхали на безпечну територію України або за межі України [28].

Гостро постала ситуація з незаконною депортацією дітей-сиріт на територію Російської Федерації, зазначимо, що це є протизаконними діями, оскільки грубо порушують не лише вітчизняне законодавство, а й базові міжнародні документи у сфері захисту прав людини, зокрема, Конвенцію ООН про права дитини, Женевську конвенцію про захист цивільного населення під час війни, Конвенцію про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. Так, можна говорити про порушення наступних статей Конвенції про права дитини: статті 7, яка визнає за дитиною право на громадянство, на захист цього права національним законодавством, статті 8, якою передбачено поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, статті 21, яка визнає усиновлення в іншій країні лише як альтернативний спосіб догляду за дитиною, якщо дитина не може бути передана на виховання або в сім'ю, яка могла б забезпечити її виховання або усиновлення у країні походження [28].

Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни взагалі забороняє у статті 49 примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави [17]

На захист дітей від їх незаконного переміщення спрямована і Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей [31] Цей документ визначає процедуру для забезпечення повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують, до країни постійного місця проживання. Конвенція застосовується до будь-якої дитини, яка не досягла 16 років, та

проживала в Договірній державі безпосередньо перед протиправним вивезенням за кордон.

Стаття 8 цієї Конвенції надає будь-якій особі, установі (іншому органу), які стверджують, що дитина була вивезена або утримується з порушенням прав піклування, право звернутися з заявою про допомогу у забезпеченні повернення дитини. Конвенція встановлює своїм завданням відновлення status quo шляхом негайного повернення дітей, які були неправомірно вивезені, оскільки вирішувати будь-які суперечки стосовно місця проживання і опіки над дитиною мають юрисдикцію лише органи за місцем постійного проживання дитини. Заяви відповідно до Конвенції направляються до центральних органів, призначених державами учасницями для виконання функцій, визначених Конвенцією.

В Україні ці функції виконує Міністерство юстиції через свої територіальні управління юстиції. Рішення про повернення дитини, або відмову у поверненні, приймає суд або компетентний орган, тієї Договірної держави, в якій дитина знаходиться внаслідок вивезення. В Україні таке рішення приймається судом. Протидіяти незаконній практиці насильного вивезення дітей-сиріт запобігти вже важко, але можливо. Для цього потрібно задіяти всі можливі вітчизняні та міжнародні ресурси. В Україні це – Міністерство закордонних справ України, Уповноважений Верховної ради України з прав людини, Уповноважений Президента України з прав дитини, Департамент захисту прав дітей та усиновлення Міністерства соціальної політики України, політичні партії, громадські організації, політики, визнані лідери громадської думки у світі та в Україні, діячі науки, культури – все має бути задіяно для порятунку насильно вивезених українських дітей-сиріт.

Так, важливим кроком до забезпечення можливої депортації українських дітей-сиріт за кордон, стали важливі зміни до «Правил перетинання державного кордону громадянами України», які схвалив уряд України 28 лютого 2022 р. Ці зміни значно спрощують процедуру виїзду за кордон в умовах надзвичайного

або воєнного стану дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Тепер для цього достатньо наявності лише двох документів: паспорт громадянина України або свідоцтва про народження дитини (за відсутності паспорта) або документів, що містять відомості про особу, визнаних Держприкордонслужбою та наказу директора закладу (або особи, яка його заміщує), в якому проживала дитина, про виїзд дітей за межі України. Такі діти можуть виїжджати за кордон у супроводі законного представника або іншої уповноваженої ним особи. При цьому супроводжуючі особи зобов'язані протягом одного робочого дня поставити дітей на консульський облік у консульській установі України в країні перебування. Консульська установа протягом одного робочого дня зобов'язана через МЗС поінформувати Нацсоцслужбу про постановку дітей на консульський облік [54].

Для недопущення подальшого незаконного переміщення з території України дітей-громадян України та їх подальше протиправне усиновлення на території агресора можуть долучатись і міжнародні інституції – Комітет ООН з прав дітей, Комітет ООН з прав людини, Глобальний Альянс національних інституцій з прав людини (GANHRI), Європейська мережа омбудсменів з прав дитини (ENOC). Необхідно, не дивлячись на складнощі контактів з російською стороною, задіяти омбудсмена Росії для моніторингу об'єктивного стану ситуації з вивезеними і усиновленими дітьми-сиротами.

Про важливу міжнародну підтримку України у її протистоянні з Російською Федерацією, зокрема у сфері захисту прав дітей, свідчить те, що 11 березня 2022 р. Комітет ООН з прав дитини оприлюднив заяву, у якій вимагає негайного припинення агресії і військових дій проти України, а також виконання своїх зобов'язань відповідно до Конвенції ООН про права дитини [38]. Вважаємо за необхідність в сучасних умовах наполегливо і активно використовувати можливості міжнародної спільноти щодо міжнародного тиску на країну-агресора. Важелі впливу щодо країн, які порушують міжнародні угоди, є, вони передбачені Конвенцією про цивільно-правові аспекти

міжнародного викрадення дітей. Доцільно також, на нашу думку, виробити механізм звернення до потенційних і дійсних батьків-усиновлювачів з Російської Федерації, про те, що процедура усиновлення українських дітей у нинішніх реаліях не відповідає міжнародним нормам і може в подальшому створити проблеми для таких родин. Опираючись на міжнародну підтримку, міжнародні угоди та міжнародні механізми впливу, Україна має шанси повернути депортованих дітей, у тому числі дітей-сиріт, з території країни-окупанта.

Також, 11 липня 2023 року в Верховній Раді України групою народних депутатів зареєстровано Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо захисту прав дітей при тимчасовому виїзді за межі України (реєстраційний номер 9480).

Метою Законопроекту є захист прав дітей, які виїжджають за межі України у тому числі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Також, зміни спрямовані на уніфікацію українського законодавства з законодавством країн Європейського Союзу (ЄС).

Необхідність прийняття змін зумовлена різницею в законодавстві України та країн ЄС щодо підходів до прав та обов'язків держав по відношенню до дітей у віці від 16 до 18 років. Відповідно до законодавства України дитина, яка досягла 16 років має право на вільний самостійний виїзд за межі України без супроводу батьків або інших законних представників. Водночас, у більшості країн ЄС пересування дітей без супроводу батьків (законних представників) до досягнення ними 18 років забороняється.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням на територію України певна кількість неповнолітніх громадян України у віці від 16 до 18 років опинилися в країнах ЄС без супроводу. Оскільки в країнах ЄС такі неповнолітні вважаються дітьми без супроводу, то до них застосовуються комплексні заходи. Зокрема, вони можуть підпадати під поліцейський нагляд, нагляд з боку соціальних служб, поміщені у спеціальні шелтери тощо. Також, станом на липень 2023

року українське законодавство не передбачає механізму контролю за виїздом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за межі України. Відсутня інформація про долю таких дітей за кордоном.

В червні 2022 року до Постанови Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2021 року №1167 “Про затвердження Порядку організації виїзду дітей за кордон на оздоровлення та відпочинок” [58] були внесені зміни із врахуванням умов збройної агресії. Змінами передбачено механізм контролю за переміщенням дітей у разі виїзду на оздоровлення чи відпочинок. Проте Порядок не розповсюджується на інші випадки переміщення.

Законопроектом пропонують внести зміни до Цивільного кодексу України, якими передбачити, що:

- право на вільний самостійний виїзд за межі України дитина набуватиме після досягнення повноліття, тобто 18 років;

- дитина, яка не досягла 18 років, має право на виїзд за межі України лише за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків вихователів, опікуна, піклувальника, наданою у визначеній законом формі, та у супроводі одного з них або іншої уповноваженої ними особи, крім випадків, передбачених законом;

- дитина-сирота, дитина, позбавлена батьківського піклування має право на виїзд за межі України за погодженням з органом опіки та піклування у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

З огляду на викладене можна зробити наступні висновки. Державам, як основним відповідальним суб'єктам за життя, безпеку їх населення, необхідно підвищувати рівень координації і взаємодії щодо потреб дітей і молоді під час збройних конфліктів і в постконфліктних ситуаціях; сторони збройного конфлікту повинні чітко дотримуватися зобов'язань, щодо захисту цивільних осіб загалом, дітей, зокрема, не тільки за міжнародним гуманітарним правом, а і за нормами загального міжнародного права; Україна вдало застосовує норми міжнародного права задля захисту інтересів дітей в умовах війни, приймає

власні нормативні акти, створюючи надійні, безпечні умови для дітей, однак суттєвою перешкодою цьому стає ігнорування протилежною стороною елементарних норм міжнародного законодавства.

Отже, ми можемо зробити висновок, що широкомасштабна війна Російської Федерації проти України порушила права дітей на безпеку, життя і здоров'я, особливо в зоні активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях. Внаслідок цього, державна політика з захисту прав дітей повинна знайти відповіді на такі виклики:

- повна втрата доступу чи обмеження доступу дітей до базових прав на їжу, воду, медичну допомогу, освіту та матеріальну підтримку на фоні неспроможності місцевих органів влади забезпечити вчасну евакуацію дітей у безпечні місця та забезпечити захист їх прав;

- зростання кількості дітей, які втратили батьків, зазнали ушкоджень здоров'я та потребують захисту і підтримки, лікування, реабілітації, влаштування в нову сім'ю, з одночасним зниженням спроможності місцевих органів виконавчої влади/ місцевого самоврядування своєчасно реагувати: виявляти та обліковувати постраждалих дітей;

- знищення/руйнування значної частини матеріально-технічної бази, втрата документації у суб'єктів органів влади, закладів та установ, уповноважених здійснювати облік дітей, працювати з дітьми, сім'ями, вагітними жінками на територіях, де ведуться/велися бойові дії і які були/є тимчасово окупованими;

- повне зупинення/призупинення ведення справ дітей, взятих на облік, втрата доступу до особових справ дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (особисті справи залишилися на окупованих територіях, або переміщення їх у невідомі місця чи місця, не призначені для зберігання);

- вимушене переміщення, психоемоційне вигорання спеціалістів, які працюють у соціальних службах, органах опіки і піклування);

- неможливість забезпечення захисту прав дітей на тимчасово окупованих територіях та в зоні активних бойових дій;

- примусове вивезення країною-агресором дітей з тимчасово окупованих територій на територію Російської Федерації та надання їм там російського громадянства; втрата контролю з боку України за такими дітьми та неможливість надання їм відповідного захисту;

- втрата обліку та контролю за дітьми, переміщеними (евакуйованими) за межі України без супроводу дорослих та, відповідно, неможливість надання їм державою належного захисту та запобігти ефективно захисту від можливих правопорушень щодо дітей у приймаючих країнах;

- роз'єднання сімей внаслідок переміщення жінок з дітьми за кордон та мобілізації чоловіків;

- масова еміграція з вірогідністю неповернення до України частини сімей (жінок) з дітьми та потенційних батьків (усиновлювачів);

- погіршення умов для народження та виховання дітей, через втрату людьми роботи, житла, доходів, відсутність достатніх засобів для утримання сім'ї та виховання дітей;

- зростання попиту на невідкладну професійну психологічну підтримку/ реабілітацію постраждалим від війни дітям, батькам та опікунам, що не відповідає можливостям держави на фоні браку фахівців належної компетенції та практичних навичок для роботи з післявоєнними наслідками;

- руйнування інфраструктури соціальних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших послуг, передбачених для дітей, сімей з дітьми, майбутніх батьків;

- поглиблюються чинники, які провокують демографічну кризу [20].

Україна зараз має всі шанси сформувати єдину, цілісну ефективну державну сімейну політику з системою захисту прав дитини завдяки сьогоднішній потужній міжнародній підтримці, напрацьованим до війни дієвим практикам підтримки дітей та сімей, які можуть бути поширені, за наявності

послідовної політичної волі.

2.3 Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб та дітей з їх числа(на прикладі Кам'янської ТГ Чернівецької області)

Ранок 24 лютого 2022 року став для більшості українців початком найбільших потрясінь у їхньому житті. Рятуючись від російського вторгнення, мільйони людей кидали свої будинки, розлучалися з близькими і переживали те, що багато хто бачив лише в кіно. Таким чином заклади освіти, будинки культури та прості громадяни Кам'янської ТГ, Чернівецької області Чернівецького району стали притулком для біженців.

Загальна площа території 0,121 тис. км. Загальна чисельність населення 10 744 осіб . Щільність 88,79 осіб/км².

До Кам'янської ТГ входять населені пункти: с. Старі Бросківці, с. Глибочок, с. Дубове, с. Заволока, с. Михальча, с.Спаська.

Велику роль у роботі із ВПО відіграє Відділ соціального захисту населення, який у своїй діяльності керується Постановою 866 від 24.09.2008 (зі змінами). Відповідно до постанови роль Відділу соціального захисту населення у соціальній підтримці дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану полягає у проведенні діяльності із соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі забезпечення їх права на виховання у сім'ї, надання статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, із захисту

особистих, майнових і житлових прав дітей, запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дітей та за участю дітей.

У своїй роботі Відділ соціального захисту населення керується наступними принципами:

- забезпечення найкращих інтересів дитини;
- недопущення дискримінації дітей;
- конфіденційності інформації про дитину.

Для здійснення визначених законом повноважень щодо захисту прав дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб Відділ соціального захисту населення забезпечує:

- утворення служб у справах дітей;
- роботу єдиного електронного банку даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів;
- прийом від райдержадміністрацій особових справ дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа, які походять з відповідної територіальної громади, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах та проживають (перебувають) на території відповідної територіальної громади.

Серед можливостей Відділу соціального захисту населення можна виокремити наступні:

1. Виявлення дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах.
2. Виявлення в громадах дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб, які залишились без батьківського піклування.
3. Здійснення захисту дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб в ОТГ у разі виникнення безпосередньої загрози їх життю або здоров'ю.

Заходи, які вживає Відділ соціального захисту населення Кам'янської громади:

- проведення профілактичних рейдів «Діти вулиці»;
- проведення рейдів щодо профілактики негативних проявів у дитячому середовищі;
- проведення роботи з дітьми з сімей внутрішньо переміщених осіб, батьками, найближчим оточенням щодо попередження виходу дітей із сім'ї;
- здійснення перевірок дотримання в ігрових залах, комп'ютерних клубах, відеотеках, дискотеках, інших розважальних закладах і громадських місцях правопорядку та етичних норм стосовно дітей;
- забезпечення захисту від усіх форм фізичного та психічного насильства, образи, недбалого та жорстокого поводження, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють;
- профілактика втягнення в злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин;
- попередження щодо залучення дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб до екстремістських релігійних психокультових угруповань і течій, створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо;
- надання дитині з сімей внутрішньо переміщених осіб та особам, які піклуються про неї, необхідної допомоги у запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передача інформації про такі випадки для розгляду відповідним уповноваженим законом органів для розслідування та вжиття заходів щодо припинення насильства;
- залучення дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб до навчання;
- ведення обліку дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, залишилися без піклування батьків;

- обстеження умов проживання дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- тимчасове влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків, дітей-біженців і дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту, розлучених із сім'єю;
- забезпечення підготовки рішення органу опіки та піклування про негайне відібрання дитини (у разі виникнення загрози її життю та здоров'ю, виконання його та встановлення статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування);
- підготовка документів для звернення органу опіки та піклування до суду про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або відібрання дитини у матері, батька без позбавлення їх батьківських прав;
- вивчення питання щодо можливості повернення дитини в сім'ю;
- підготовка пропозицій до Індивідуального плану соціального захисту дитини з сімей внутрішньо переміщених осіб, яка опинилась у складних життєвих обставинах, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, з урахуванням проблем дитини;
- спільне, зокрема з уповноваженими підрозділами органів Національної поліції, працівниками охорони здоров'я, вжиття заходів щодо встановлення місця проживання дитини з сімей внутрішньо переміщених осіб, яка залишилась без батьківського піклування, стану її здоров'я та з'ясування обставин, за яких вона залишилась без батьківського піклування;
- у разі підтвердження факту залишення дитини без батьківського піклування, забезпечення тимчасового влаштування дитини у сім'ю громадян, центр соціально-психологічної реабілітації дітей, медичний, навчальний, виховний заклад, інший заклад або установу, в яких проживають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування (крім дитячого будинку та загальноосвітньої школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування);

- забезпечення представництва інтересів дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб у суді;

- сприяння у взятті внутрішньо переміщених дітей, які прибули без супроводу батьків або інших законних представників, на облік у структурних підрозділах з питань соціального захисту населення.

У Кам'янській ТГ на обліку в службах у справах дітей перебуває 22 дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах – 43, діти з інвалідністю – 9, кількість внутрішньо переміщених дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб – 126. Інформація про кожну таку дитину заноситься до Єдиної інформаційно-аналітичної системи (ЄІАС) «Діти», що дає змогу проводити моніторинг з питань соціального захисту дітей. 1,5% дитячого населення в громаді – це діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.

Для того, щоб зрозуміти внутрішній стан ВПО, їхні переживання та труднощі, з якими їм прийшлося справитись – ми провели дослідження щодо проблем і потреб внутрішньо переміщених сімей. Дослідження проходило в Кам'янській ТГ Чернівецької області Чернівецького району, де ми працювали із серією фокус-груп із внутрішньо переміщеними батьками та місцевими активістами. У фокусі дослідження були такі теми:

- проблеми та потреби батьків з дітьми;
- специфічні проблеми дітей-переселенців;
- джерела інформації для ВПО;
- перспективи забезпечення психологічної підтримки.

Загалом було опитано 50 респондентів (18 чоловіків, 10 неповнолітніх та 22 жінки). Для дослідження ми використали анкету для дорослих ВПО (Додаток А) та анкету для дітей/неповнолітніх (Додаток Б). У рамках дослідження було опитано респондентів віком від 12 до 49 років включно. Найбільшу частку опитаних склали респонденти вікової категорії 33-49 років. Більше половини опитаних респондентів мають повну загальну середню освіту.

Про наявність лише початкової освіти повідомило 10 респондентів. Трохи менше третини респондентів мають вищу освіту.

Щодо своєї зайнятості переважна більшість опитаних респондентів (76 % осіб) відповіли, що до переїзду працювали. Про те, що вони працюють зараз, на новому місці, повідомили менше половини опитаних респондентів в – 15 осіб (30 %). Варто зазначити, що частка безробітних, які активно шукають роботу, збільшилася після переїзду. Про те, що вони раніше шукали роботу, в опитуванні повідомили 9 осіб (18 %), а про те, що шукають роботу зараз, на новому місці, повідомили 17 респондентів (34 %).

Переважна більшість опитаних респондентів зазначили, що після переїзду їхнє матеріальне становище погіршилось і зараз вони змушені економити навіть на харчуванні. Про це сказали 34 особи (68 %).

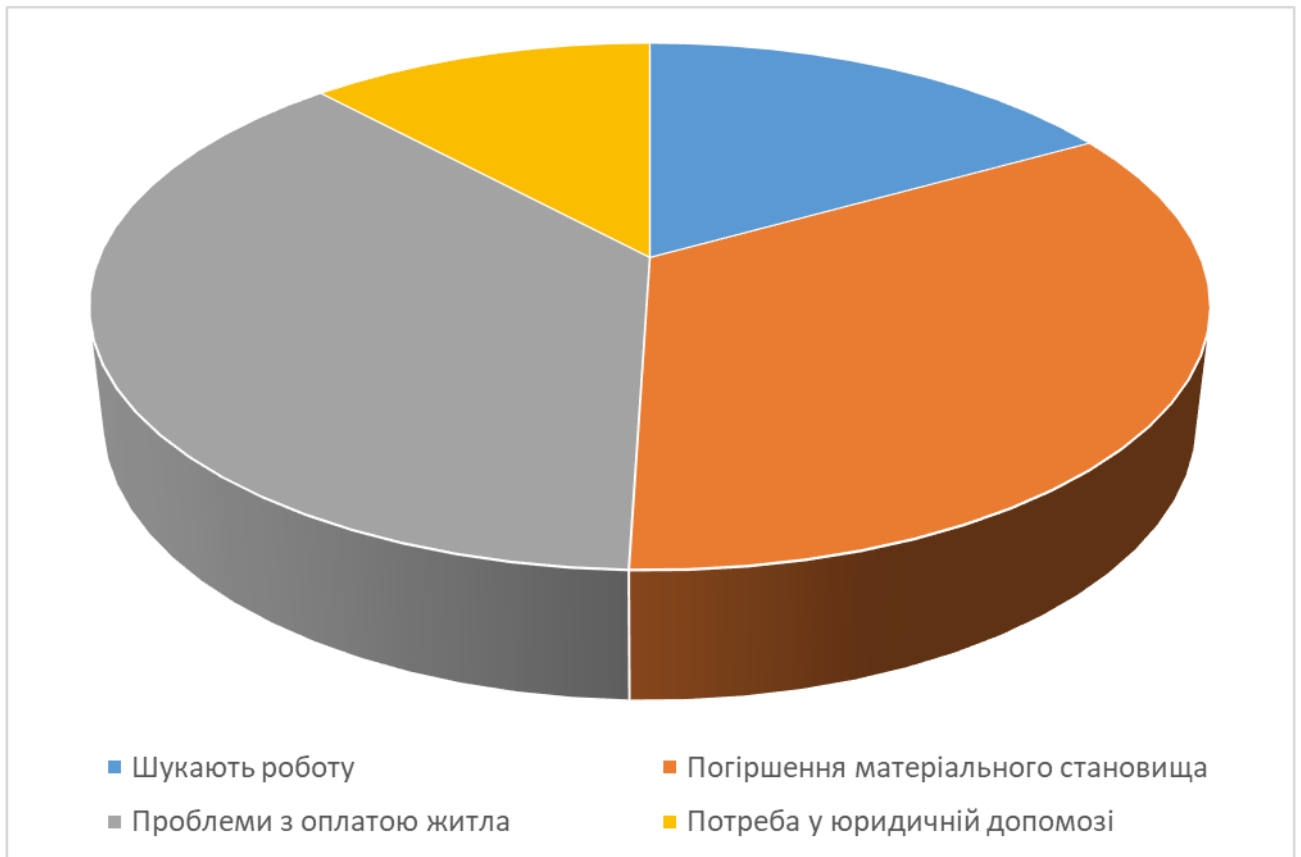
38 респондентів (76 %) винаймають житло і скаржаться на його високу вартість. Притік переселенців у громаді створив додатковий тиск на місцеві бюджети та соціальну інфраструктуру. Це створює численні проблеми, які ВПО та громади, що їх приймають, повинні долати разом.

12 респондентів (24 %) вказали на потребу у юридичній допомозі, а саме у питанні отримання допомоги, пенсії та соціальних виплат. 10 (20 %) респондентів вказали, що потребують дитячого психолога. Гуманітарної допомоги потребують 34 респондента (68 %).

Результати опитування подані у діаграмі 1.

Діаграма 1

Проблеми внутрішньо переміщених осіб

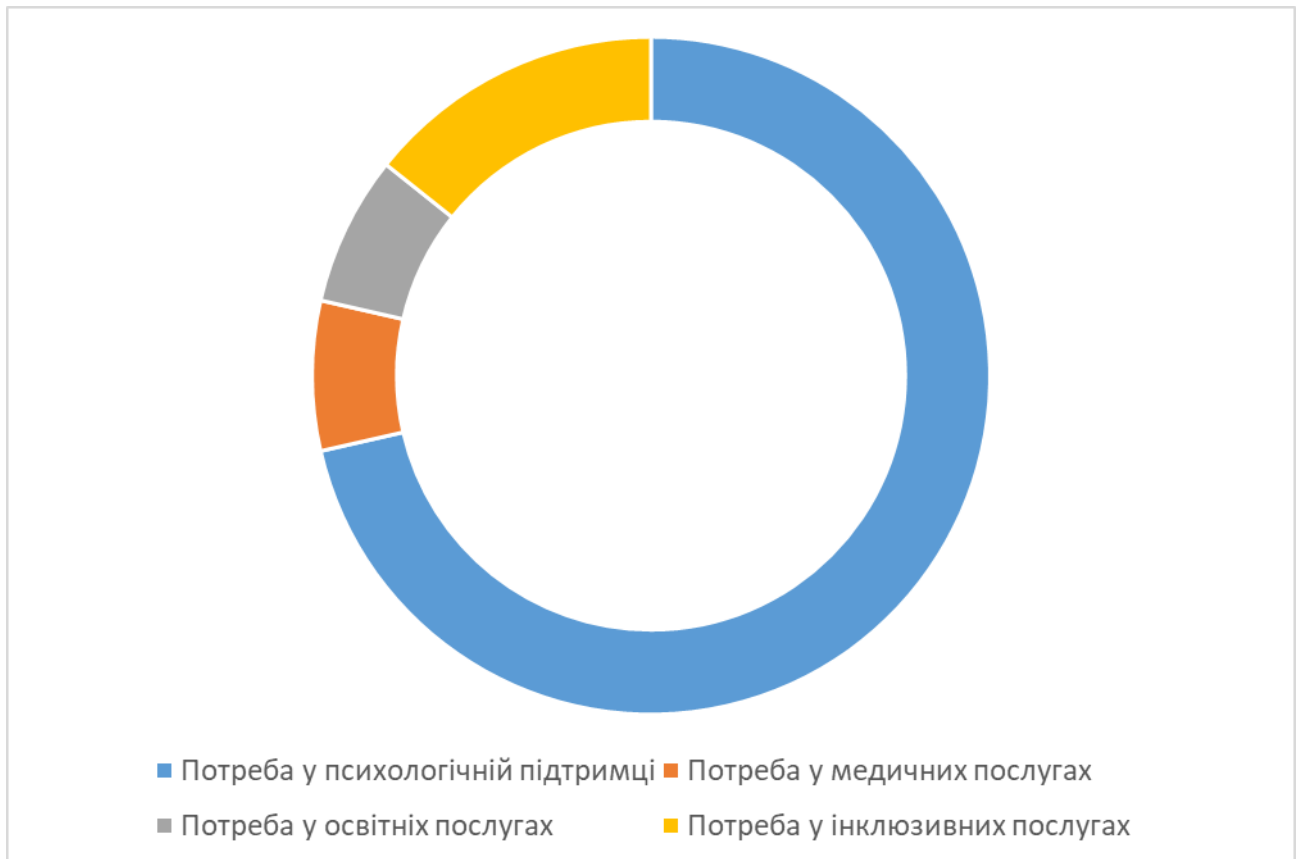
1 респондент-підліток (2 %) вказав, що має потребу у медичних послугах, так як має інвалідність. 9 респондентів (18 %) отримують освіту у Кам'янському ліцеї, де їм надаються освітні послуги, 1 респондент (2 %) зазначив, що потребує надання освітніх послуг. Потребу у наданні інклюзивних послуг зазначили 2 (4 %) респондентів.

Також, важливо зазначити, що 10 із 10 підлітків (20 %) вказали, що їм необхідна психологічна підтримка., а отже, можемо зробити висновок, що це актуально. Дітям важко через відсутність особистого простору та проживання з різними людьми. Деякі діти-ВПО просто боялися приймати допомогу.

Результати опитування подані у діаграмі 2.

Діаграма 2

Потреби дітей з числа внутрішньо-переміщених осіб

Жителі Кам'янського ТГ та працівники Кам'янського ліцею усіма силами намагались покращити внутрішній стан ВПО, відволікти їх від переживань та жорстоких подій, які розгортались у їхніх рідних містах, адже після пережитого деяким дітям дуже важко соціалізуватися.

Практичний психолог Гайн Ганна Сергіївна проводила роботу із переселенцями, яка допомогла пришвидшити їхню адаптацію і соціалізацію. Заспокоювала їх внутрішні переживання. Також перешкодою стало відсутність місць, де б вони могли провести час з задоволенням. Вони сумують за своїм домом та старими друзями. Нестача уваги та період адаптації до нового місця. Для соціалізації дітей ВПО проводились екскурсії та поїздки у визначні місця. Також облаштовувались дитячі кімнати та майданчики. За твердженнями багатьох респондентів, психолога мають відвідувати всі, навіть для того, щоб виговоритись.

Найбільш уразливими все ж таки залишаються діти, які сильно переймаються подіями сьогодення і не можуть дати собі ради. Тому

необхідність у співпраці з психологом є дуже гострою, адже діти сприймають все значно складніше та болісніше. Хоча це може виявитись з часом. Зараз особливо потрібно звертати увагу на сон дитини, істерики або ж навпаки замкнутість. Може бути так, що дитина почне сама говорити про те, що її турбує. Звісно, що є стереотипні думки, що психолог взагалі не потрібен. Батьки вважають, що самі цілком можуть впоратися зі своєю дитиною. Деякі переймаються за непрофесійність психолога, який може тільки нашкодити.

У ході бесід, яка була проведена після анкетування із ВПО, стало зрозуміло, що більшість згадувань людей про переїзд є позитивними. Їм надавалося житло, харчі, одяг та деякі можливості по місту (проїзд та екскурсії).

Важливо підмітити, що поява нових жителів у Кам'янській ТГ призвело до позитивних змін:

- ВПО допомагають один одному та приєднуються до волонтерства, оскільки хочуть бути корисними. Плетуть сітки, сортують гуманітарну допомогу, організовують заходи для дітей та беруть участь на соціальній кухні;
- поява нових людей, приїхало багато спеціалістів: лікарі, вихователі, підприємці, митці та інші;
- більша частина ВПО по приїзду в місто одразу ж починають шукати роботу, що покриває нестачу кадрів тих людей, які виїхали з міста.

Якщо говорити про негативні зміни під впливом ВПО, то можна виділити наступні:

- в громаді переповнені парки та кав'ярні, всюди черги;
- під впливом людей ціни всюди підвищують;
- навантаження на інфраструктуру.

Якщо говорити про проблеми з якими зіткнулись ВПО, то не дивлячись ні на що, найчастіші скарги були саме на житло. Складність з його пошуком, невідповідність умов житла та ціни на нього. Проживання у закладах освіти, будинках культури та церквах приносило ряд незручностей, адже сім'ям з

дітьми необхідний свій вільний простір. У всіх виникали хвилювання з приводу тимчасовості житла.

Ще однією проблемою для ВПО стало харчування. Скарг щодо харчування практично нема. ВПО вдячні за обіди та гуманітарку, проте цього вистачає не всім. Є така проблема, що ресурси щодо забезпечення безкоштовного харчування може бути вичерпано, тому за це можуть брати невеликі кошти.

Жителям Кам'янської ТГ вдалося вирішити проблему з одягом. Всі жителі села відгукнулись і приносили із дому найнеобхідніші речі, які тільки могли знадобитись переселенцям. І хоч ситуація з дитячим одягом та іграшками краща, аніж з дорослим, виникали складнощі з нестандартними розмірами одягу та взуття.

Більш неприємнішою проблемою стала бюрократія та місцева влада. Були скарги на органи влади через незрозумілість отримання допомоги та затягнутий процес отримання довідки внутрішньо переміщеної особи.

Щодо економіки та працевлаштування, то фінансова підтримка від держави “просідає”, тому деяким переселенцям доводилося і доводиться забезпечувати себе самостійно. Тим, хто винаймає житло важче, оскільки на житло ціни захмарні.

Також важко було знайти роботу, якщо диплом та трудова книжка залишились в іншому місті. Невідповідність пропозицій щодо фаху ВПО, були пропозиції перекваліфікуватися.

Місцеві мешканці всіма силами намагалися і намагаються надалі допомагати ВПО в усіх аспектах. Проте ж деякі ВПО відокремлюють себе від місцевих та вважають, що їх ніхто не зрозуміє та їм всі повинні.

Виникли певні труднощі через питання мови. Гостро така проблема сприймається в тому випадку, якщо ж ВПО з російськомовних регіонів відмовляються навіть намагатися перейти на українську. Тому таки були суперечки через мову.

Освіта дітей стала ще однією проблемою, яку місцевим органам прийшлося вирішувати. Постало питання з навчанням дітей та місцем, де їх би можна було б залишити на деякий час. Багато хто висловлюється про те, що дистанційне навчання не є ефективним. Не всі батьки мають змогу забезпечити дітей гаджетами для навчання. Діти з російськомовних регіонів мають проблеми з українською та через це просто не розуміють матеріалу. Через стрес та евакуацію деякі загубили свою зосередженість та мотивацію до навчання. З часом ця система налагодилась, школи та ліцеї громади радо приймають дітей ВПО, захоплюють їх навчальною діяльністю та роблять все можливе для пришвидшення їхньої адаптації.

Дуже шкода було батьків, яким важко було дістати дитяче харчування та візочки. Батьки переймалися за фінансові проблеми, через які не могли порадувати свою дитину якимись речами.

Хочемо зазначити, що багато переселенців дуже вдячні волонтерам та активістам. З початком повномасштабного вторгнення тисячі цивільних спеціалістів стали волонтерами. Їхні професійні зв'язки та навички стали важливим ресурсом для допомоги людям у кризових ситуаціях та у боротьбі з наслідками російської агресії.

Значну допомогу надає організація «КримSOS» для ВПО в Кам'янській ТГ. Волонтери почали об'єднуватись для захисту постраждалих осіб. Громадська організація КримSOS, яка почала активно працювати із ВПО з початку повномасштабного вторгнення, була створена ще сім років тому у відповідь на незаконні дії російської федерації. Весь цей час вона допомагає внутрішньо переміщеним особам, змінюючись і розвиваючись разом із ними: спочатку організація надавала допомогу переселенцям з Криму, а згодом також і зі Сходу України. І вже шостий рік поспіль КримSOS за підтримки та партнерства УВКБ ООН сприяє розвитку громадських ініціатив переселенців з Криму, Донбасу та інших областей, де потрібна їхня допомога. «КримSOS» починалася як ініціатива трьох волонтерів, а тепер організація має офіс в Києві

та потужну команду співробітників і волонтерів. І так 28 лютого 2022 року у приміщенні будинку культури Кам'янської ТГ від БФ РОКАДА було організовано роздачу гуманітарної допомоги ВПО у вигляді худі (теплі кофти з капюшоном чорного кольору) та ліхтариків (1 на сім'ю).

Також 23 лютого та 9 березня 2023 року у приміщенні молитовного будинку у ВПО була можливість пройти медичне обстеження та отримати консультації від провідних фахівців європейської лікарні MEDU. При потребі всім видавали ліки. Також 23 лютого 2023 року у приміщенні будинку культури видавали допомогу та подарунки для дітей. Представники організації «КримSOS» чітко націлені на надання допомоги вимушеним переселенцям та постраждалим від російської агресії. Пропонують також допомогу у вирішенні правових, юридичних, соціальних та гуманітарних питань. Допомагають вирішити проблеми пов'язані з психологічно реабілітацією та потребою поліпшення стану здоров'я, або інших вид допомоги.

Всю необхідну інформацію для ВПО жителі села намагаються донести за допомогою:

- дошки оголошень. Біля гуманітарних штабів зазвичай є оголошення з актуальною інформацією та посиланнями на джерела в інтернеті.
- соціальні мережі. У Кам'янській громаді є свій чат у вайбері та телеграмі, де пропонують допомогу. Телеграм-канали є найбільш зручними для отримання інформації для ВПО.
- особисте спілкування. Деякі зазначали, що дізнавалися інформацію поки стояли в черзі за гуманітаркою. Необхідно не забувати про літніх людей, які погано володіють гаджетами та намагатися інформувати їх.

Наше дослідження показало, що Кам'янська ТГ зустріла і продовжує зустрічати переселенців добре та роблять все, щоб надати людям необхідні речі та можливості. Спільне горе об'єднало людей, вони готові допомагати один одному та підтримувати. Найголовніші проблеми пов'язані з житлом, нестачею гуманітарної допомоги на всіх та працевлаштуванням. Більша частина ВПО не

сидять без діла, у них є відчуття вдячності та мотивація щось робити. Сім'ям з дітьми необхідно більше простору та більше заходів, куди б можна було б сходити розважити дитину. Є проблема з навчанням, оскільки не всі мають можливості придбати гаджет для дистанційки.

Відповідно приділяється увага створенню належних умов для їх фізичного, інтелектуального й духовного розвитку, повноцінної життєдіяльності. За даними дослідження 361 особа, офіційно зареєстровані як внутрішньо переміщені особи (ВПО) та Кам'янська громади, що приймає переселенців, стикаються із комплексом складних та взаємопов'язаних викликів. Дослідження свідчить, що проблеми з житлом та працевлаштуванням залишаються найбільшими бар'єрами на шляху інтеграції ВПО. Проведене дослідження надає підстави для твердження, що проблема державного захисту прав і законних інтересів дітей в сучасному світі набуває стратегічного значення. А її позитивне вирішення надає імпульс подальшому державотворенню та розвитку соціальних спільнот в усьому світі, закладаючи підвалини майбутньої конкурентоздатності цілих народів і держав. Відтак в Україні необхідно розширювати й активізувати діяльність державних структур, насамперед інституту повноваженого Президента України з прав дитини, формувати нову більш послідовну й дієву державну політику підтримки та стимулювання материнства й дитинства, засновану на загально визнаних європейських стандартах. Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності проведення актуальних досліджень щодо вироблення пропозицій щодо більш глибокої імплементації міжнародних стандартів захисту прав і законних інтересів дитини в Україні, упровадження кращого європейського досвіду у формуванні та реалізації державної соціальної й молодіжної політики в частині захисту материнства і дитинства, вироблення пропозицій щодо удосконалення державних механізмів захисту дітей, гарантування їх невід'ємних прав та законних інтересів як важливого стратегічного чинника демократичного державотворення в Україні.

ВИСНОВКИ

Отже, ми можемо зробити висновок, що широкомасштабна війна РФ проти України порушила права дітей на безпеку, життя і здоров'я, особливо в зоні активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях. Сучасна система соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних конфліктів, потребує серйозних поліпшень. Недостатньої уваги приділяється питанням захисту прав та інтересів дітей, які стали жертвами війни. Відсутня чітка координація між різними органами, що забезпечують соціальний захист дітей, що може призвести до дублювання функцій та недостатнього забезпечення необхідних послуг.

1. За часи незалежності в Україні сформовано державну нормативну базу та систему органів, які забезпечують виконання вимог міжнародного законодавства щодо захисту прав дитини, досягнуто позитивних результатів у сфері подолання деяких негативних соціальних явищ у дитячому середовищі. Першою спробою винести проблему прав дитини на міжнародний рівень була Женевська декларація, ухвалена Лігою Націй у 1924 році. 20 листопада 1959 року, через 11 років після проголошення Загальної декларації прав людини, Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію прав дитини – документ, що регулює становище дитини в сучасному суспільстві. Конвенція ООН про права дитини 1989 року, яка набула чинності для України 1991 року стала основним (базовим) міжнародно-правовим документом, який безпосередньо спрямований на захист прав дітей, надання дітям усього найкращого, забезпечення дитинства, яке гарантує розвиток повноцінних громадян. 25 січня 1996 року було прийнято Європейську конвенцію про здійснення прав дітей (ратифікована Україною у 2006 році). До того ж конституційно визначені органи, які здійснюють організаційну діяльність із забезпечення прав і свобод дітей згідно зі ст.9 Конституції України набули чинності і стали складовою

національного законодавства такі міжнародні документи у галузі прав дитини, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України:

– Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (ратифіковано 3 квітня 2003 р.);

– Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (ратифіковано 23 червня 2004 р. із заявою);

– Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав з питань повернення неповнолітніх у держави їх постійного проживання (ратифіковано 12 січня 2005 р.);

– Конвенція про кіберзлочинність (ратифіковано 7 вересня 2005 р. із застереженнями і заявами);

– Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (ратифіковано 11 січня 2006 р.);

– Конвенція про стягнення аліментів за кордоном (приєднання 20 липня 2006 р. із заявою);

– Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського і ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи (ратифіковано 21 липня 2006 р. із застереженнями);

– Європейська конвенція про здійснення прав дітей (ратифіковано 3 серпня 2006 р. із заявою);

– Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання в рамках Гаазької конференції з міжнародного приватного права (приєднання 14 вересня 2006 р. із заявою та застереженням);

– Європейська соціальна хартія (переглянута) (ратифіковано 14 вересня 2006 р. із заявами);

– Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей у рамках Гаазької конференції з міжнародного приватного права

(приєднання 14 вересня 2006 р. із заявами та застереженням); Юридичні і політичні науки

– Європейська конвенція про контакт з дітьми (ратифіковано 20 вересня 2006 р. із заявою);

– Європейська конвенція про громадянство (ратифіковано 20 вересня 2006 р. із застереженням та заявою);

– Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (ратифіковано 6 березня 2008 р. із заявами та застереженням);

– Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (ратифіковано 14 січня 2009 р.);

– Конвенція про заходи щодо протидії торгівлі людьми (ратифіковано 29 листопада 2010 р.).

Також серед нормативно-правової бази, що має відношення до захисту дітей в Україні доцільно виокремити:

- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»
- Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування»
- Закон України «Про запобігання корупції»
- Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»
- Закон України «Про охорону дитинства»
- Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»
- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»
- Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»

- Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»

Серед постанов Кабінету міністрів України:

- Постанова Кабінету міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 905 «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей»

- Постанова Кабінету міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»

- Постанова Кабінету міністрів України від 26 квітня 2002 р. N 565 «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю»

- Постанова Кабінету міністрів України від 26 квітня 2002 р. N 564 «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу»

Ця база законодавчих актів та міжнародних угод створює правовий фундамент для забезпечення повноцінного соціального захисту дітей і гарантує їхнє право на гідне життя, розвиток та захист від будь-яких форм насильства та експлуатації.

2. Воєнні конфлікти можуть призвести до знищення інфраструктури та соціальних служб, що може погіршити умови життя дітей та їх батьків. Наприклад, війна може призвести до знищення лікарень, шкіл та інших важливих соціальних інституцій, які забезпечують дітям доступ до освіти та медичної допомоги.

Розлучення родин: Воєнні конфлікти можуть призвести до розлучення родин, коли батьки або інші члени сім'ї можуть бути забрані в полон або вимушені залишити свої домівки. Це може призвести до того, що діти залишаються без піклування та захисту.

Викрадення-вивезення: Воєнні конфлікти можуть призводити до викрадення та вивезення дітей з їхніх домівок. Це може призвести до того, що діти стають жертвами торгівлі людьми, насильства та інших форм експлуатації.

Неможливість отримання освіти та медичної допомоги: Воєнні конфлікти

можуть призвести до того, що діти не можуть отримувати доступ до освіти та медичної допомоги через знищення інфраструктури або вимушене переселення.

Руйнація житла: Воєнні конфлікти можуть призвести до знищення житла та інфраструктури, що може призвести до безпритульності та небезпеки для життя дітей.

Психологічні травми: Воєнні конфлікти можуть призвести до психологічних травм у дітей, які можуть вплинути на їхнє фізичне та психічне здоров'я, а також на їхнє майбутнє.

3. Наукові джерела підтверджують, що воєнні конфлікти мають серйозний вплив на дітей і можуть призвести до численних проблем. Зокрема, діти можуть стати жертвами насильства, торгівлі людьми, експлуатації та інших форм зловживання. Вони також можуть стати безпритульними, не мати доступу до освіти та медичної допомоги, а також страждати від психологічних травм.

Під час опитування дітей, які пережили воєнні конфлікти, були виявлені подібні проблеми. Багато дітей стали свідками насильства та знищення інфраструктури, що призвело до погіршення їхнього психологічного стану. Деякі діти також розлучилися з батьками або іншими членами родини через вимушене переселення або полон.

Крім того, діти зазнали проблем з доступом до освіти та медичної допомоги через знищення інфраструктури та вимушене переселення. Багато дітей стали безпритульними та не мали достатнього соціального захисту.

Отже, наслідки недостатнього соціального захисту дітей у період воєнних конфліктів можуть бути серйозними та тривалими. Для запобігання цим проблемам необхідно забезпечити дітям належний соціальний захист та допомогу в умовах воєнних конфліктів.

4. На нашу думку найдієвішими методами, формами роботи щодо поліпшення системи соціального захисту дітей у воєнний період будуть наступні:

- перш за все, необхідно забезпечити безпеку дітей в умовах воєнних конфліктів. Для цього можна використовувати різні методи, наприклад, створення безпечних зон для дітей, організацію евакуації дітей з небезпечних районів, підвищення рівня освіти дітей з питань безпеки та інших;

- важливо забезпечити доступ до освіти та медичної допомоги для всіх дітей, незалежно від їхнього стану та місця проживання. Для цього можна створити мобільні школи та лікарні, організувати доставку освіти та медичної допомоги до місць переселення дітей;

- необхідно забезпечити соціальний захист дітей, які стали безпритульними або втратили батьків. Для цього можна створити спеціальні центри для дітей, які потребують допомоги, організувати програми підтримки та реабілітації дітей;

- важливо забезпечити психологічну підтримку для дітей, які пережили воєнні конфлікти. Для цього можна створити спеціальні центри психологічної підтримки, організувати групову та індивідуальну терапію, проводити тренінги та семінари;

- необхідно організувати соціальні програми для дітей, які дозволять їм розвиватися та отримувати нові знання та навички. Для цього можна створити клуби та гуртки, організувати табори та екскурсії, проводити різноманітні культурні та спортивні заходи;

Усі ці методи та форми роботи можуть бути дієвими в забезпеченні соціального захисту дітей у воєнний період. Однак, для їх успішної реалізації необхідно мати ефективну систему координації роботи між різними органами влади та громадськими організаціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Міжнародно правові стандарти у сфері сім'ї, дитинства, материнства і батьківства. Альманах міжнародного права. 2017. Вип. 18. С. 103—112
2. Баранник Л. Б. Соціальний захист громадян: навч. посіб. / Л. Б. Баранник. – Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія, 2010. – 276 с.
3. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України: навч. посіб. / М. Д. Бойко. – К.: Олан, 2004. – 312с
4. Бурлака О. Сучасний стан правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні / О. Бурлака // Підприємництво, господарство і право. - 2020. - № 2. - С. 128-133. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2020_2_22. (дата звернення: 29.06.2023).
5. Горшкова Н. «Цілі Сталого Розвитку: Україна» [Електронний ресурс] / Наталя Горшкова // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-06/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf. (дата звернення: 01.06.2023).
6. Гриник І. Питання захисту прав дитини у сучасному міжнародному та вітчизняному законодавстві / І. Гриник // Молодь і ринок. - 2013. - № 4. - С. 109-113. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2013_4_23. (дата звернення: 29.07.2022).
7. Грушевський Марко. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/noned>. (дата звернення: 29.06.2023).
8. Дакал А. В. Проблематика захисту прав і законних інтересів дитини: європейські стандарти та практичний досвід / А. В. Дакал // Інвестиції: практика та досвід. - 2019. - № 22. - С. 100-106. - Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2019_22_19. (дата звернення: 30.02.2023).

9. Декларація про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів від 14 грудня 1974 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_317. (дата звернення: 01.04.2023).

10. Денис Малюська: Військовополонені РФ в Україні, як країні цивілізованій, утримуються в умовах відповідно до Женевської конвенції. Режим доступу: <http://surl.li/murxy>. (дата звернення: 11.05.2023).

11. ДИТЯЧА БІДНІСТЬ: ВПЛИВ ВІЙНИ НА СТАН ДОМОГОСПОДАРСТВ З ДІТЬМИ [Електронний ресурс] // Представництва Дитячого Фонду ООН в Україн. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <file:///C:/Users/annag/Downloads/Ukraine%20Child%20Poverty%20Report%202023%20ukr.pdf>. (дата звернення: 17.11.2023).

12. Діти війни [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://childrenofwar.gov.ua/>. (дата звернення: 29.06.2023).

13. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_200. (дата звернення: 01.04.2023).

14. Додатковий протокол I до Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 08.06.1977. – Режим доступу: p.https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text. (дата звернення: 12.05.2023).

15. Додатковий протоколу II до Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 08.06.1977 р. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text. (дата звернення: 12.06.2023).

16. Енциклопедія правового захисту неповнолітніх / Н. В. Шость, М. К. Козир, О. М. Ситнік. – К. : 1997.]:

17. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text. (дата звернення:

01.04.2023).

18. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015. (дата звернення: 15.04.2023).

19. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 02.04.2023).

20. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» / Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 42.

21. ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ [Електронний ресурс] // Вінниця. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://ippi.org.ua/sites/default/files/kruglii_stil_17_travnua_2022.pdf. (дата звернення: 12.07. 2023).

22. Заява Комітету ООН з прав дитини 11 березня 2022 р. URL : <tps://www.rada.gov.ua/news/razom/220346.html>. (дата звернення: 01.09.2023).

23. Карпачова Н. І. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні» до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини / Н. І. Карпачова. – К., 2010. – 230 с

24. Ковчина І. М. Підготовка студентів до соціально-правового захисту особистості: Навч.-метод. посібник. / За заг. ред. А. Й. Капської. – К. : НАУ, 2005. – 196 с

25. Коментар Уповноваженої при Президенті Російської Федерації з прав дитини Марії Львової-Белової під час брифінгу у «Громадській палаті РФ». Режим доступу: https://www.oprf.ru/live_stream/1326. (дата звернення: 01.11.2023).

26. Конвенції про права дитини від 20.11.1989 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021. (дата звернення: 01.10.2023).

27. Конвенція ООН про права дитини видана за підтримки Представництва ЮНІСЕФ в Україні. – Київ, 2006. – 32 с

28. Конвенція ООН про права дитини. URL : <https://>

zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text . (дата звернення: 01.04.2023).

29. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 12.08.1949 р.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text. (дата звернення: 01.04.2023).

30. Конвенція про права дитини. Зібрання чинних міжнародних договорів України від 1990—1990 р., № 1, стор. 205.

31. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text. (дата звернення: 01.01.2023).

32. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // ВВР України, 1996. – №30. – Ст. 141. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. (дата звернення: 03.04.2023).

33. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 01.09.2023).

34. Копетюк М. Нормативно-правові аспекти визначення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» [Електронний ресурс] / М. 37. Копетюк // Нормативно-правові аспекти визначення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення». – 2019. – Режим доступу до ресурсу: file:///C:/Users/annag/Downloads/ipch_2019_1_15.pdf. (дата звернення: 01.09.2023).

35. Лубінець Д. Щорічна доповідь про стан додержання і захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році [Електронний ресурс] / Дмитро Лубінець. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny>. (дата звернення: 01.09.2023).

36. Магда С. О. Захист прав дітей в умовах воєнного стану / С. О. Магда // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. - 2015. - Вип. 20. - С. 88-92. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2015_20_21. (дата звернення: 01.09.2023).

37. Матеріяли з полудневої Київщини. Зібрав Мр. Г., обробив др. Зенон

Кузеля. // Матеріяли до українсько-руської етнології, т. 1-2. Львів, 1906-07

38. Мельник Л. А. Стан імплементації європейських стандартів щодо захисту прав дитини в законодавство України / Л. А. Мельник // Інвестиції: практика та досвід. - 2020. - № 2. - С. 114-121. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2020_2_20. (дата звернення: 12.09.2023).

39. МОН: Всім закладам освіти рекомендовано припинити освітній процес та оголосити канікули на два тижні : Міністерство освіти і науки України: вебсайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mon-vsime-zakladam-osvitirekomendovano-pripiniti-osvitnij-proces-ta-ogolositi-kanikuli-na-dva-tizhni> . (дата звернення: 01.11.2023).

40. Моніторинговий звіт “Універсальний солдат” або освіта як зброя Росії на окупованому півдні України» / М. Суляліна, О. Охредько – Київ: ЦПП «Альменда». Режим доступу: <https://almenda.org/zvit-universalnij-soldat-abo-osvita-yak-znaryaddya-rosii-na-okupovanomu-pivdni-ukraini-lipen/>. (дата звернення: 01.11.2023).

41. Населення скорочується: в ООН повідомили, скільки буде українців в 2050 році [Електронний ресурс] // Аналітичний портал \»Слово і діло\». – 2021. Україні загрожує демографічна криза: як скорочується чисельність населення [Електронний ресурс] // Аналітичний портал \»Слово і діло\». – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/msprkw>. (дата звернення: 12.09.2023).

42. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002– 2019 рр.: кол. моногр. / за ред. О.М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. – Київ, 2020. – 174 с.]

43. Петрочко Ж.В. Основи соціально-правового захисту особистості: навч. посіб. [для студентів спеціальності 6.010105 “Соціальна педагогіка” денна та заочна форми навчання] / Ж . В. Петрочко. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2010. – 320 с.

44. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов’язаної із захистом прав дитини: По-станова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2008. р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF> . (дата

звернення: 12.09.2023).

45. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини: Указ Президента України від 11.08.2011 р. № 811/2011. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/811/2011> (дата звернення: 01.09.2023).

46. Положення про Міністерство освіти і науки України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. № 630. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-п> (дата звернення: 01.09.2023).

47. Положення про Міністерство охорони здоров'я України: затв. Указом Президента України від 13.04.2011 р. № 467/2011. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/467/2011> (дата звернення: 01.09.2023).

48. Положення про Міністерство соціальної політики України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 р. № 423. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-п> (дата звернення: 01.09.2023).

49. Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини: затв. Указом Президента України від 11.08.2011 р. № 811 (в редакції Указу Президента України від 01.09.2015 р. № 528/2015). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/528/2015> (дата звернення: 01.09.2023).

50. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2006 року № 367 «Про утворення державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/367-2006-%D0%BF>. (дата звернення: 07.11.2023).

51. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>. (дата звернення: 01.09.2023).

52. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF> (дата звернення: 22.09.2022).

53. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо удосконалення механізму проведення евакуації [Електронний ресурс] // Постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 22.09.2022)

54. Про внесення зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України. Постанова КМУ від 28.02.2022 р., № 166. URL : <https://cutt.ly/eFv5ob5> . (дата звернення: 12.09.2022)

55. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні : Наказ Міністерства освіти і науки України від 28 березня 2022 р. № 274. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-organizaciyi-zdobuttya-zagalnoyiserednoyi-osviti-ta-osvitnogo-procesu-v-umovah-voennogo-stanu-v-ukrayini>. (дата звернення: 13.09.2022)

56. Про затвердження Положення прийомну сім'ю типу: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2022 р. № 565. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF>. (дата звернення: 19.09.2022)

57. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2022 р. № 564. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF>. (дата звернення: 25.11.2022)

58. Про затвердження Порядку організації виїзду дітей за кордон на оздоровлення та відпочинок [Електронний ресурс] // Постанова Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2021 року. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1167-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 22.09.2022)

59. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр> (дата звернення: 01.09.2023).

60. Про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану : Лист Міністерства освіти і науки України від 07 березня 2022 р. № 1/3378-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-praktiku-zastosuvannya-trudovogo-zakonodavstvau-galuzi-osviti-i-nauki-pid-chas-diyi-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu>. (дата звернення: 22.11.2022)

61. Про призначення М. Кулеби Уповноваженим Президента України з прав дитини: Указ Президента України від 18.12.2014 р. № 941/2014. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/941/2014> (дата звернення: 01.09.2023).

62. Про ратифікацію Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої): Закон України від 15.02.2011 р. № 3017-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3017-17> (дата звернення: 01.09.2023).

63. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ [Електронний ресурс] // Legal Activity. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/msspmp>.

64. Проект Плану відновлення України Матеріали робочої групи «Захист прав дітей та повернення дітей, які тимчасово переміщені за кордон» [Електронний ресурс] // Національна рада з відновлення України від наслідків війни. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny#ref11>. (дата звернення: 11.04.2023).

65. Рекомендації надавачам послуг за результатами нормативно-правового огляду щодо профілактики ВІЛ/СНІДу та доступу підлітків, зокрема з груп ризику, до медико-соціальних послуг / В. М. Стешенко [та ін.]. Київ: Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2013. 64 с. Бібліогр. : с. 61–62. ISBN 978-617-684-048-0. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/2_ukr_rekomendacii_nadavacham_poslug.pdf (дата звернення: 01.09.2018).

66. Рогальська-Яблонська І. ДИТИНСТВО В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ: ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ [Електронний ресурс] / Інна Рогальська-Яблонська. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/njadl>. (дата звернення: 11.04.2023)

67. Росія продовжує незаконно вивозити дітей-сиріт з окупованого Криму. Український кризовий медіа-центр, 04.06.2015. URL : <https://uacrisis.org/uk/25915-rosiya-vivoziti-ditej-sirit> . (дата звернення: 11.07.2023)

68. Симоненко Т. В. Впровадження у національне право України міжнародного механізму забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства: загальнотеоретичний аспект / Т. В. Симоненко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. - 2019. - Вип. 37. - С. 22-26. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2019_37_8. (дата звернення: 14.09.2023)

69. Стадник Г. Українські діти-сироти як інструмент російської пропаганди. Deutsche Welle. 25.11.2014. URL : <https://cutt.ly/kFh8MHi>. (дата звернення: 11.04.2023)

70. Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Харків : Право, 2019. 392 с. https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_7_cory.pdf. (дата звернення: 11.04.2023)

71. Стинська В. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА МАТЕРИНСТВА Й ДИТИНСТВА В УКРАЇНІ (XX – поч. XXI ст. / Вікторія Стинська. // «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – 2018.

72. Толкачова Г. В. Міжнародно-правові гарантії захисту прав і свобод дитини та їх імплементація у національне законодавство / Г. В. Толкачова // Держава і право. Юридичні і політичні науки. - 2014. - Вип. 66. - С. 35-43. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_66_7. (дата звернення: 05.04.2023)

73. Топ-11 антирекордов России. Центр научной политической мысли и идеологии. 04.09.2015. URL : <https://cutt.ly/tFvfuaR>. (дата звернення: 11.04.2023)

74. Указ Президента України від 02.12.1995 № 1115/95 «Про Комітет у справах неповнолітніх Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1115/95>. (дата звернення:

11.04.2023)

75. Указ Президента України від 11.08.2011 № 811/2011 «Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/811/2011>. (дата звернення: 12.04.2023)

76. Указ Президента України від 26.07.1996 р. № 596/96 «Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/596/96>. (дата звернення: 11.04.2023)

77. Україні загрожує демографічна криза: як скорочується чисельність населення. Аналітичний портал «Слово і діло». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/mpfsx> (дата звернення 03.01.2023)

78. Уповноважений: країна-окупант порушує права українських дітей, які проживають на тимчасово окупованих територіях. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.19.02.2022. URL : <https://cutt.ly/cFj6QT3>. (дата звернення: 11.10.2023)

79. Чернобук В. В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів / В. В. Чернобук // Аналітично-порівняльне правознавство. - 2023. - № 3. - С. 437-440. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpror_2023_3_81. (дата звернення: 12.04.2023)

80. Шульга А. А. Соціальний захист дитинства в Україні: нормативно-правове забезпечення та сучасний стан (на прикладі Миколаївської області) / А. А. Шульга, Н. А. Суріна // Публічне управління та регіональний розвиток. - 2020. - № 8. - С. 618-653. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/purr_2020_8_15. (дата звернення: 05.04.2023)

81. Як захистити права дитини в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] // Юридична газета «Online». – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/dzund>. (дата звернення: 05.04.2023)